

WITOLD BENDER, BARBARA BALKE

WYNIKI BADAŃ OSADY Z OKRESU RZYMSKIEGO W WÓLCIE ŁASIECKIEJ, POW. ŁOWICZ, W 1961 ROKU¹

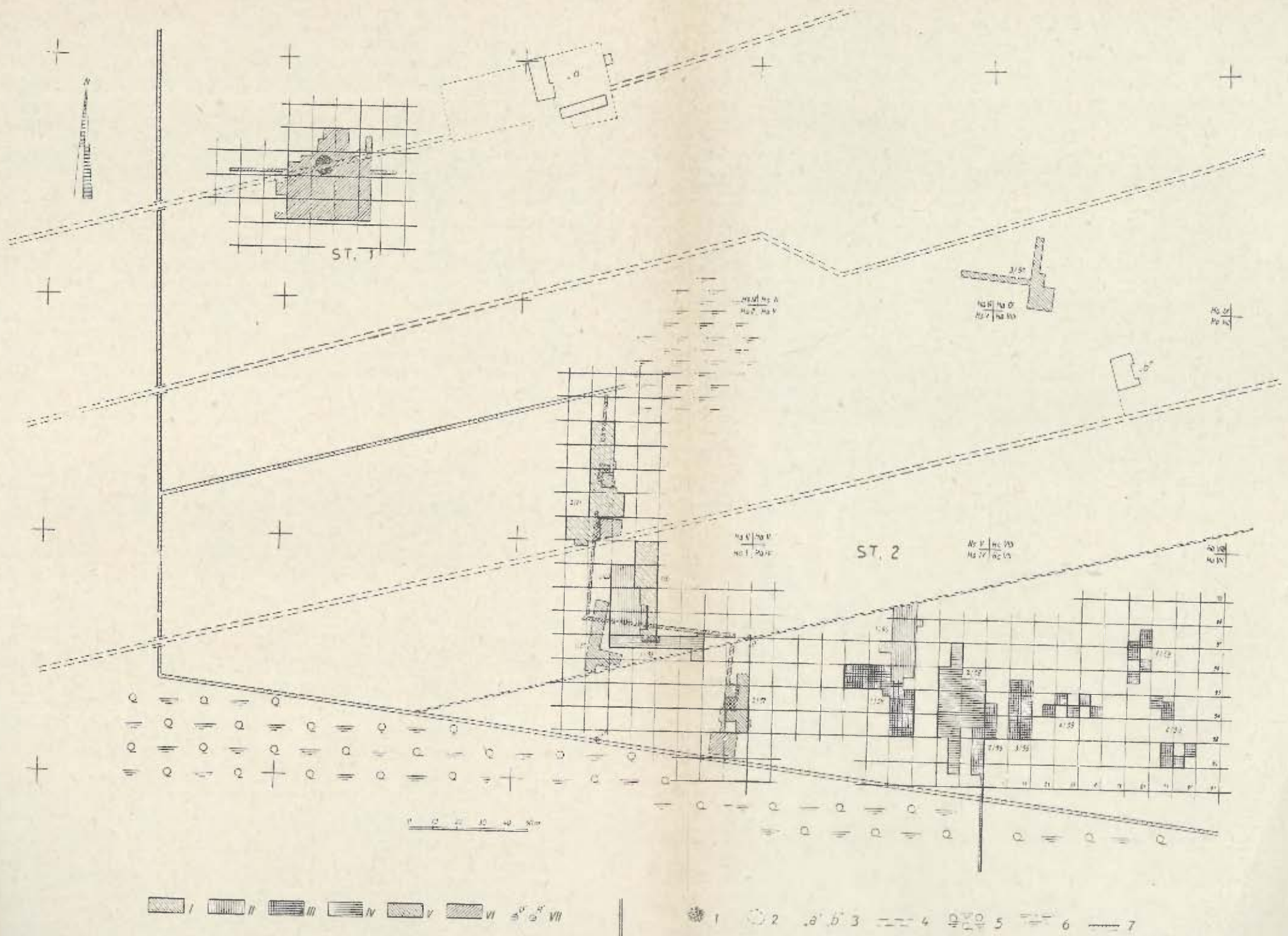
WSTĘP

W artykule niniejszym omawiamy wyniki prac wykopaliskowych przeprowadzonych na terenie osady z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz, w 1961 r. Artykuł ma na celu przedstawienie materiałów (źródeł) z możliwie pełną ich dokumentacją. Stanowi on kontynuację opracowania źródłowego, w którym zawarte zostały wyniki prac w Wólce Łasieckiej uzyskane w latach 1957–1960². Pragniemy tym samym zapewnić ciągłość informacji o odkryciach, dostarczając obok krótkich, wstępnych sprawozdań pełne opracowania materiałowe. Artykuł uwzględnia przede wszystkim krytyczny opis materiałów nieruchomych (obiektów zabudowy osiedla), ruchomych przedmiotów oraz spostrzeżenia dotyczące współzależności i wzajemnego powiązania odkrytych jednostkowych elementów osadniczych.

Część interpretacyjna (historyczna) zostaje ograniczona z uwagi na szczupłość materiałów pochodzących z jednego roku badań oraz charakter opracowania.

¹ W 1961 r. Ekspedycja Wykopaliskowa działała w terenie w czasie od 2 sierpnia do 28 września. Badaniami kierował w dalszym ciągu W. Bender, udział w Ekspedycji wzięli: B. Barankiewicz-Balke — współpracownik naukowy, oraz dwóch pracowników technicznych: L. Balke i W. Okrzeja. Obok stanowiska 2 prowadzone były też prace na stanowisku 3 w Wólce Łasieckiej, które jako nie związane chronologicznie z osiedlem okresu rzymskiego zostaje w niniejszym opracowaniu pominięte. Informacja o odkryciach na st. 3 zawarta jest we wstępnym sprawozdaniu z prac naszej ekspedycji (por. W. Bender, *Badania terenowe w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz, w 1961 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, w druku). Wspomnimy jeszcze o dwudniowych pracach zabezpieczających przeprowadzonych przez Ekspedycję w r. 1961 na niszczonej cmentarzysku w miejscowości Łasieczniki, gm. Nieborów, pow. Łowicz. Meldunek o tym odkryciu przekazany został wg kompetencji Konserwatorowi Zabytków Archeologicznych na woj. łódzkie.

² W. Bender, B. Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz*, „Archeologia Polski”, t. 7: 1962 z. 1, s. 7–106.

Ryc. 1. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 1 i 2. Plan lokalizacyjny stanowisk i wykopów.

Wykopy z lat: I — 1961; II — 1960; III — 1959; IV — 1958; V — 1957; VI — 1947, 1948, 1952; VII — punkty pomiarowe

1 — kurhan (1947—1948); 2 — kurhany (?) zniszczone; 3 — zagrody; 4 — drogi polne; 5 — las liściasty; 6 — „bagienko”; 7 — rowy melioracyjne

Badania w 1961 r. miały specjalnie na celu dalsze obserwowanie charakteru wnętrza osiedla oraz śledzenie jego północnego skraju na odcinku zbliżającym się do naturalnego, bagiennego zakłębienia terenu położonego w obrębie stanowiska 2 (ryc. 1). Wykopy zakładano nawiązując do badań z lat poprzednich. Podobnie jak dawniej były one dość duże (kilkuarowe), tylko bowiem takie zapewniają prawidłowe obserwowanie pozostałości osadnictwa otwartego, reprezentowanego w Wólce Łasieckiej. Założono dwa wykopy oznaczone numerami 1 i 2. Wykop 1 znajdował się w części środkowozachodniej stanowiska, obejmując (Ha I) ary: 56 (nieprzekopany w r. 1958 do końca pas szerokości 2,5 m w północnej części ara), 57, 58 (ary te częściowo były badane w r. 1960), dalej ary 59, 60, wreszcie ar 67, na którym zdjęto jedynie warstwę orną z zachodniej połowy, napotykając jeden czytelny w stropie warstwy kulturowej obiekt — palenisko, które otrzymało kolejny nr 26 (3/61)³. Wykop na arze 67 i wspomniany obiekt nie były pogłębiane z uwagi na utrzymującą się tam stale wodę opadową, a także z braku czasu. Dokończenie prac na tym arze planuje się w następnym sezonie badawczym, obecnie zaś nie uwzględniamy tego wykopu w publikowanej dokumentacji rysunkowej. Drugi wykop (2/61) założono na północ od pierwszego, kierując się chęcią nawiązania do sondażu poprowadzonych w r. 1952, a także dla obserwowania północnego skraju osiedla. Dotychczasowe spostrzeżenia pozwalają w sposób hipotetyczny wytyczyć północną granicę stanowiska w pobliżu mokradła (bagienka), do którego doprowadzono właśnie wykop 2/61. Dysponując starą (z lat 1951—1952) dokumentacją rysunkową i opisową, z której nie wynika jednoznacznie lokalizacja miejsc wówczas badanych na stanowisku 2, na co zwracaliśmy uwagę w innych opracowaniach, natrafialiśmy na trudności przy nawiązaniu do dawnych wykopów. W efekcie napotkaliśmy stare sondáže, które, jak się okazało, były nieco przesunięte (inaczej biegnące, aniżeli oczekiwano). Dzięki wtórnemu oczyszczeniu krawędzi wykopów dawnych zostały one w roku sprawozdawczym poprawnie zlokalizowane w stosunku do używanej przez nas siatki pomiarowej, obejmującej cały obszar stanowiska. Tym samym umiejscowienie odkrywanych przez nas obiektów w stosunku do dawniej odsłoniętych stało się poprawne. Lokalizacja wykopów (sondaży) z r. 1952 na opublikowanych już przy innych opracowaniach zbiorczych planach wykazuje więc niewielkie rozbieżności w stosunku do rzeczywistego obrazu. Nasze spostrzeżenia pozwalają np. stwierdzić, że wykonany

³ Od r. 1957 stosujemy ciągłą kolejność numerowania poszczególnych obiektów zabudowy osiedla, zachowując w nawiasach pomocniczą numerację, oddzielną dla poszczególnych sezonów badawczych, np. palenisko nr 26 (3/61).

w 1952 r. długi rów z rozszerzeniami, tzw. wykop III⁴, o długości 94,3 m, nie był wykopem ciągłym, lecz składał się z kilku odcinków (sondaży) biegnących w jednej linii wzdłuż osi północ — południe, jak to wskazuje plan na ryc. 1 i 3. Odległości pomiędzy trzema odsłoniętymi przez nas odcinkami rowu wynosiły 10 i 12,5 m. Obecnie publikowane plany uwzględniają odpowiednie korektury lokalizacji poszczególnych dawnych wykopów.

W artykule zachowujemy układ treści i porządek opisu materiałów podobny do stosowanego w cytowanej monografii⁵.

W roku sprawozdawczym zbadana została na stanowisku 2 przestrzeń o powierzchni 1000 m². Łączna zatem powierzchnia osiedla wólczańskiego wyeksplorowana w latach 1952—1961 (6 sezonów badawczych) wyraża się liczbą ok. 5300 m². Stanowi to ok. 10⁰/o całej obliczonej w przybliżeniu przestrzeni zajętej przez stanowisko, wynoszącej ck. 6 ha. Mimo że procent ten jest niewielki, osada w Wólce należy pod względem zaawansowania odkryć do nielicznych pełniej poznanych pokrewnych chronologicznie osiedli na ziemiach polskich.

Analiza, szczególnie zaś interpretacja wielu zjawisk jednostkowych, jak i ich kontekstu, stale wymaga wielkiej ostrożności i powściągliwości w formułowaniu uogólnień. Większość obserwacji dotyczących charakteru i roli osiedla, jego planu przestrzennego, historii powstania, rozwoju i zaniku oraz funkcji poszczególnych obiektów zabudowy jedynie zezwala na wyprowadzenie hipotez wymagających dalszego dokumentowania i sprawdzania na drodze dalszych prac polowych. Także sprawa datowania naszego osiedla, jak zresztą w ogóle osad, napotyka znaczne trudności. Badania z r. 1961 nie dostarczyły np. świadectw uściślających chronologię osady, nie poświęcamy też tej kwestii osobnych rozważań i nowych ustaleń. Ogólne stwierdzenie odnośnie do chronologii wskazuje na możliwość podtrzymania, w świetle materiałów z r. 1961, dotychczasowych ram chronologicznych zamykających się w okresie pomiędzy końcem II a początkiem IV w.

WYNIKI BADAŃ — ANALIZA MATERIAŁÓW

Obserwacja warstwy kulturowej (stanowisko w Wólce jest jednowarstwowe, nie licząc kilku miejsc z nikłymi śladami kultury łużyckiej) nie przyniosła zasadniczo nowych spostrzeżeń w toku badań w 1961 r. W wykopie 1 zalegała ona bezpośrednio pod warstwą orną, na głębokości 20—25 cm. Grubość jej wynosiła 15—30 cm, oczywiście poza wypełniskami

⁴ M. Gozdowski, *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz, w świetle badań w 1952 roku*, „Materiały Starożytne”, t. 1: 1956, s. 116.

⁵ Bender, Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego...*, s. 7—106.

obiektów zabudowy znacznie zagłębionymi w calec. Najintensywniejsza warstwa zarówno pod względem miąższości, ciemnego zabarwienia, jak i zawartości szczątków kulturowych występowała w południowej części wykopu 1 (ryc. 2). Tam też obserwowaliśmy największe zagęszczenie obiektów (jamy, piec) napotyając także stosunkowo obfity materiał ceramiczny, grudki polepy i bryłki żużla (szczególnie wokół jamy 50). Luzem w warstwie kulturowej znaleziono w tej części wykopu osełkę i fragment (tulejkę) żelaznego przedmiotu. Mimo że północna część wykopu 1 miała mniejsze nasycenie pozostałościami kulturowymi (tam znalazł się fragment żelaznej siekierki, przedmiot gliniany w kształcie szpulki i osełka) ten właśnie wykop przyniósł ponad $\frac{2}{3}$ całości materiału ceramicznego (ułamków naczyń) uzyskanego w 1961 r. Wykop 1 znajdował się w środkowej partii osiedla, którą charakteryzuje zabudowa w postaci budynków mieszkalnych, gospodarczych, pieców, jam i niektórych palenisk. Taki stan rzeczy obserwujemy na przestrzeni kilku sezonów badań. Usprawiedliwione wydaje się więc nagromadzenie ruchomego inwentarza kulturowego we wspomnianej części osiedla.

Odmiennie przedstawiał się wykop 2 (ryc. 3). Warstwa kulturowa zalegała tam bardziej nierównomiernie. Jedynie w otoczeniu obiektów (budynek 11 i skupisko palenisk) była wyraźna, ciemniejsza, przy czym nieliczny na ogół materiał ceramiczny występował w tym wykopie, przeważnie w jego południowej części, towarzysząc budynkowi. Tam także znaleziono kamień żarnowy. Dalej na północ, tam gdzie stwierdziliśmy koncentrację palenisk, warstwa kulturowa stawała się cieńsza, jaśniejsza, ułamków ceramiki było niewiele. Warstwa zanikała prawie całkowicie jeszcze dalej ku północy. W końcowym, północnym odcinku wykopu obraz zmieniał się ponownie. Bliskość bagiennego zakłębienia dawała nie tylko nawilgocenie, lecz i ciemnobrązowe lub prawie czarne zabarwienie podglebia. Sama warstwa kulturowa była jednak i tam nikła, uboga w treść kulturową, chociaż intensywnie ciemna. Odsłoniliśmy tam jedno palenisko, a ślady dalszych, może kilku, znajdowały się w rowie kontrolnym idącym do mokradła. Niestety, eksploracja tych ostatnich była niemożliwa z uwagi na zalewanie obiektów wodą napływającą silnie z bagniska.

OBIEKTY ZABUDOWY

Szczegółowy ich opis znajduje się w części materiałowej na końcu artykułu. Na tym miejscu, na tle dotychczasowych odkryć, dokonamy ogólnego przeglądu i charakterystyki elementów zabudowy odsłoniętych w roku sprawozdawczym. Załączona tabela (I) zestawia ilościowo poszczególne rodzaje obiektów odkrytych dawniej i ostatnio w osiedlu wólcańskim. Oceniając te obiekty wg ich najbardziej charakterystycznych

zewnątrznych cech wyróżniamy: 1. B u d y n k i tzw. s ł u p o w e, pierwotnie wznoszone na powierzchni ziemi lub lekko w nią zagłębione; 2. Z i e m i a n k i; 3. Otwarte, zakładane na wolnym powietrzu p a l e n i s k a - o g n i s k a; 4. Podobnie lokowane p i e c e k o p u ł k o w e; 5. Rozmaite j a m y, tj. bliżej nie zdefiniowane funkcjonalnie zagłębienia w calcu wypełnione treścią kulturową.

Tabela I
Zestawienie obiektów zabudowy osiedla w Wólce Łasieckiej

L. p.	Rodzaj obiektu	Odkrycia w latach:			Łączna liczba obiektów po weryfikacji
		1951 — 1952	1957 — 1960	1961	
1.	Naziemne budynki słupowe	2 (?)*	8	3	12 (?)
2.	Ziemiańki	1 (?)**	4	—	4
3.	Paleniska	33	23	29	85
4.	Piece kopułkowe	2 (?)***	5	1	6
5.	Jamy	22 (?)	38	19	79 (?)

* Podczas badań w latach 1951—1952 nie został wyróżniony dostatecznie rzut poziomy ani jednego budynku słupowego. W sposób wyraźniejszy można mówić o dwóch odkrytych wówczas chatach, przy czym jedna z nich (część domniemanej „zagrody”), jak wykazały prace z r. 1961, stanowiła połowę odsłoniętego przez nas dużego domostwa. Cały obiekt otrzymał obecnie nazwę budynku 10 (por. s. 76—81 tekstu). Tym samym ogólna liczba budynków w osiedlu wynosi 11 pewnych obiektów i 1 domniemany z 1952 r.

** Ziemiańka odkryta w r. 1952 w świetle prac z r. 1961 uznana została za jamę związaną z budynkiem 10 (por. s. 78 tekstu) i wydzielona z zestawienia ogólnej liczby odsłoniętych w osiedlu ziemiańek.

*** Piece „kopułkowe” odkryte w r. 1952 po weryfikacji odkryć przeprowadzonej w r. 1961 zaliczone zostały do rzędu palenisk i związane z budynkiem 10 (por. s. 80 tekstu). Obiekty te wypadają tym samym z ogólnej liczby pieców kopułkowych odkrytych w osiedlu.

Wśród budynków słupowych wyróżniają się dwa większe domostwa. Jedno stanowi opisywaną już kilkakrotnie budowlę „halową”⁶, obecność drugiego została stwierdzona w roku ostatnim, przy czym, jak się okazało, nasze badania odsłoniły zachodnią połowę tego dużego domostwa, którego pozostała część odkryta była w r. 1952 przez M. Gozdowskiego. Badacz ten ujawnił w wykopie sąsiadującym z naszym pozostałości zabudowy o skomplikowanym układzie przestrzennym i upatrywał w nich zespół obiektów odpowiadających „zagrodzie”⁷. W opublikowanym artykule

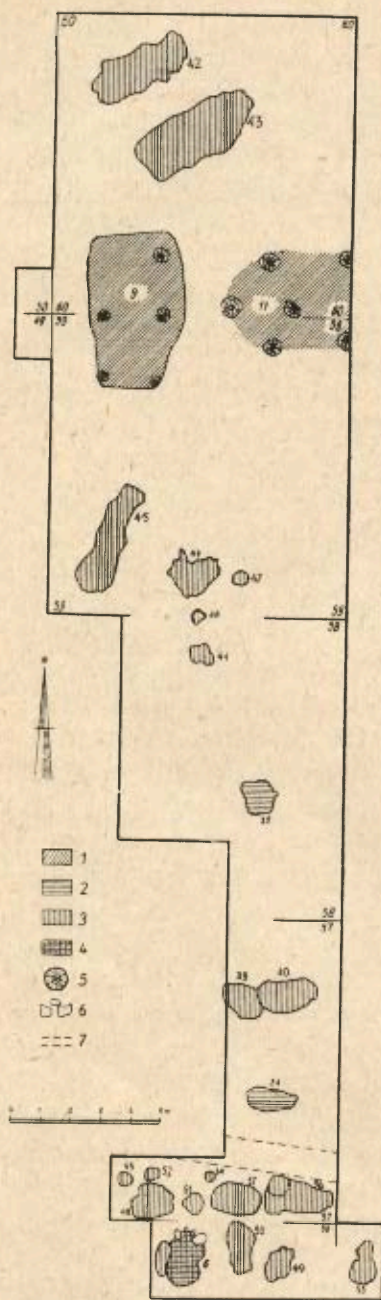
⁶ W. Bender, *Un village appartenant à la civilisation de Przeworsk en Pologne Centrale*, „Archeologia Polona”, t. 4: 1961, s. 249—252, ryc. 2, 3.

⁷ Gozdowski, *Osada z okresu...*, s. 117—119, 124, 125.

autor przyznaje, że zespół ten był mało czytelny, ponadto — jak pisze — jego „granicy południowej i zachodniej... nie uchwycono, więc tym samym nie rozpoznano całości elementu osadniczego”, reszta bowiem ginęła w ścianach profilowych wykopu. W wykopie 2 z 1961 r. natrafiliśmy właśnie na resztę (tzn. na zachodnią część) owego zespołu „zagrodowego”. Szczegółowa analiza pełnego obecnie układu przestrzennego elementów osadniczych pozwoliła na odczytanie rzutu poziomego dużego domostwa, w którego skład weszła część obiektów domniemanej „zagrody”. Wymieniane przez M. Gozdowskiego „piece kopułkowe”, „ziemianka gospodarcza” oraz jamy — niektóre z „placów polepy o nieckowatych lub lejowatych profilach” — będące wkopami po słupach, znalazły się obecnie w obrębie rzutu poziomego wyróżnionego przez nas budynku. Widoczna na planie domu 10, załączonym przy niniejszym opracowaniu, część wschodnia obiektu stanowi zatem wynik wtórnej analizy dokumentacji rysunkowej i opisowej z r. 1952 (ryc. 3).

Odrzucając koncepcję wysuniętą przez M. Gozdowskiego, upatrującą w opisanych elementach zabudowy ślady „zagrody”, nie wypowiadamy się w ogóle przeciw istnieniu na terenie osiedla zespołów o typie zagród, co jednak — wobec niedostatecznej jeszcze znajomości zarówno przestrzennego planu szerszych partii osiedla, wzajemnego stosunku poszczególnych jednostek zabudowy, jak i funkcji tych jednostek — może być w obecnym stanie znajomości stanowiska przedmiotem domysłów. W odniesieniu do omówionych pozostałości osadniczych, w których widzimy świadectwo istnienia domostwa większego⁸ od przeciętnie znanych w okresie rzymskim na ziemiach polskich, drugiego już w naszej osadzie, możemy stwierdzić, że poprawność jego odczytania nie budzi wątpliwości. Zarówno układ dostatecznie charakterystycznych wkopów po słupach, lokalizacja palenisk („pieców kopułowych”), jednolity charakter warstwy kulturowej w cbu odkrytych częściach domostwa (w zasięgu rzutu poziomego obiektu zarówno nasze obserwacje, jak i poprzednie wykazały obecność rumowisk — skupisk polepy, pochodzącej ze zwalonych ścian budynku), wreszcie koncentracja materiału ceramicznego potwierdzają dostatecznie obecność większego zabytku budownictwa. Opiswane domostwo wyraźnie składa się z dwóch części przedzielonych poprzecznym rzędem słupów. Powstaje więc pytanie, czy mamy do czynienia z domem dwuizbowym,

⁸ W ostatnich latach odkryte zostały dalsze przykłady budynków słupowych o dużych rozmiarach w osiedlach z okresów późnolatańskiego i rzymskiego na ziemiach polskich. Por. odkrycia w miejscowościach Kołożąb i Poświętne, pow. Płońsk. Informacje ustne mgr. J. Pyrgały oraz tegoż autora powielone sprawozdania na Konferencji Sprawozdawczej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN: w Szczecinie (1961 r.) i w Łodzi (1962 r.).

Ryc. 2. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Plan wykopu 1/61 wraz z obiektami zabudowy

1 — budynki; 2 — paleniska; 3 — jamy; 4 — piece;
5 — wkopy po słupach; 6 — kamienie; 7 — wykop
z 1951—1952 r.

Rys. L. Balke

Ryc. 3 (na s. 79). Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Plan wykopu 2/61 wraz z obiektami zabudowy

1 — budynki; 2 — paleniska; 3 — jamy; 4 — piece;
5 — wkopy po słupach; 6 — wykop z 1951—1952 r.

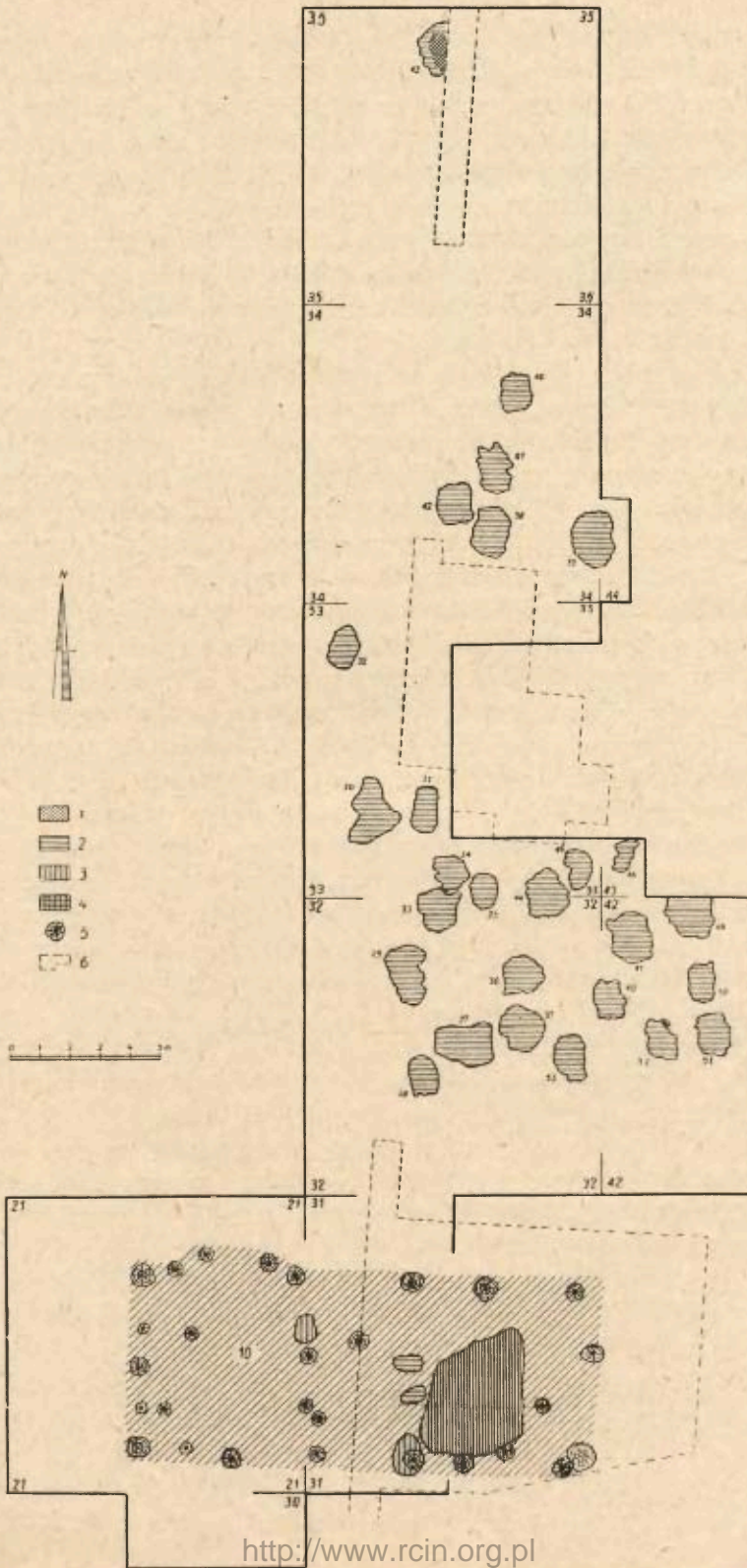
Rys. L. Balke

czy też z budynkiem składającym się z dwóch odrębnych jednostek mieszkalnych (segmentów) znajdujących się pod wspólnym dachem, posiadających jedną wspólną ścianę. W obu przypadkach chodziłoby o domostwo o większych rozmiarach.

Skłaniamy się do przyjęcia koncepcji, że dom 10 był dwuizbowy. Wskazuje na to układ słupów, rozmieszczenie palenisk, przyjęcie istnienia dwóch wejść, w tym jednego w bocznej, dłuższej ścianie, i bardzo jednolity charakter wypełnienia. Poprzeczna ścianka oddzielałaby dwie izby. Nie jest też wykluczone, że słupy, których ślady znajdowały się wewnątrz izby zachodniej, są pozostałością jakiegoś wyposażenia wnętrza, jak np. sprzętów domowych, ewentualnie warsztatu tkackiego (we wschodniej partii budynku znaleziony został fragment ciężarka do krosien) lub innych urządzeń. We wschodniej części domostwa znajdowała się duża jama, nazwana przez M. Gozdowskiego ziemianką gospońską, pozbawiona niestety in-

wentarza kulturowego. Trudno interpretować obecność tego obiektu, który może pochodzić równie dobrze z czasu przed wzniesieniem domu, jak i być z nim związany chronologicznie. W tym ostatnim przypadku, do którego skłaniamy się, można sugerować, że jama spełniała

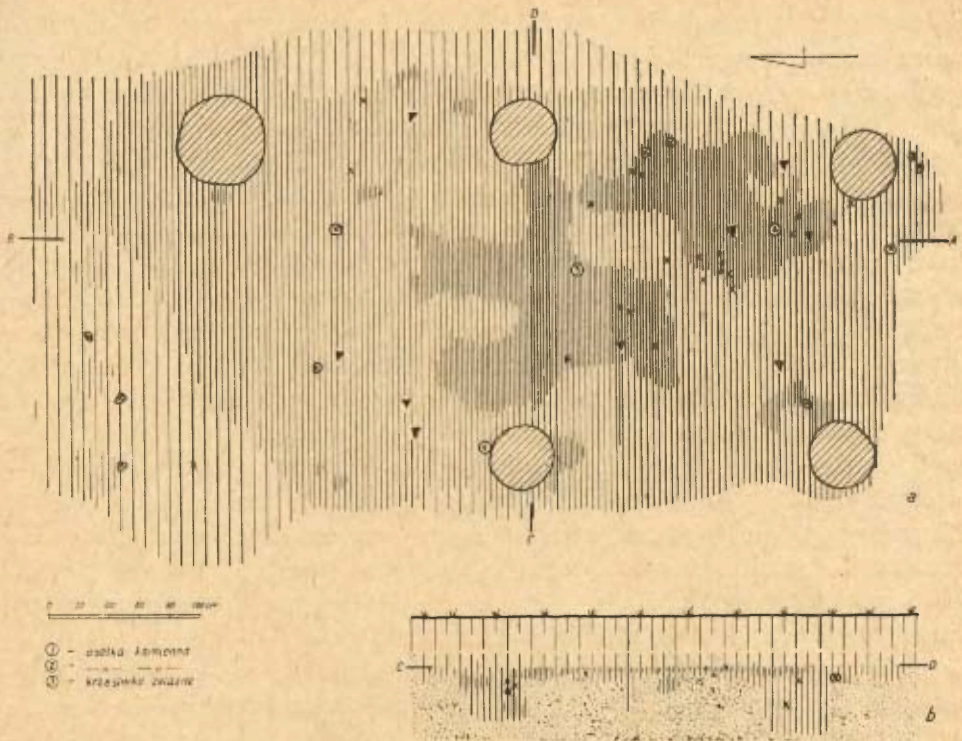
rolę piwnicy. Opisywane domostwo posiadało, jak można sądzić, dwa wejścia: jedno od strony północno-zachodniej, w miejscu gdzie kilka słupów odsuwa się nieco na zewnątrz od linii ściany północnej. Słupy te były rozstawione półkuliście, jakby absydowato. Dwa środkowe w tej „absydzie” należały zapewne do drzwi. Ewentualne drugie wejście lokalizujemy we wschodniej, szczytowej ścianie.

Przyjmując dwudzielność domostwa nasuwa się sugestia, że izba zachodnia z ewentualnymi urządzeniami (sprzętami) spełniała funkcję mieszkalną, wschodnia zaś z paleniskami i domniemaną piwnicą — izby gospodarczo-kuchennej.

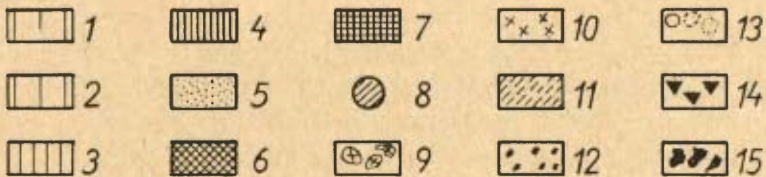
Jak podawaliśmy, w budynku istniały dwa paleniska, które przez M. Gozdowskiego zostały zakwalifikowane do pieców kopułkowych. Jesteśmy skłonni negować tę interpretację, nie znajdując dostatecznych argumentów do stwierdzenia kopulek. Ślady tych ostatnich, przynajmniej w jednym wypadku, miały występować w postaci „placów polepy” zalegających powyżej obiektów. Podobne skupiska (place) polepy występowały jednakże i w innych miejscach budynku, szczególnie w odkrytej przez nas części obiektu. Skupiska te należy uznać za pozostałość zwalonych ścian domu. Jedno z nich znalazło się zapewne przypadkowo ponad paleniskiem i na tej podstawie Gozdowski wiązał je z „piecami”, uznając za resztkę kopułki. W jednym z „pieców” znalazła się „nie wypalona”, jak podaje M. Gozdowski, miseczek gliniany⁹. W związku z tym odkrywca sądził, że natrafił na piec garncarski, co jednak słusznie neguje w innym miejscu swojego artykułu. W osadzie wólczańskiej znane są w innych miejscach obiekty uznawane przez nas za piece kopułkowe. Dotychczas odsłonięte występowały poza budynkami i różniły się nieco od odkrytych przez Gozdowskiego, już tu opisanych. Stąd też, nie znajdując w zasadzie podstaw do upatrywania obecności pieców kopułkowych we wnętrzu budynku 10, sądzimy, że były to po prostu otwarte paleniska, ulokowane na wykładce gliniano-kamiennej, której szczątki stwierdza Gozdowski.

Podsumowując spostrzeżenia wypowiedziane o domu 10, zaliczymy ten obiekt do budynków mieszkalnych, a z uwagi na jego „okazałość” skłonni jesteśmy wysunąć hipotezę, że był on zamieszkały przez jakąś większą lub znaczniejszą rodzinę. Dom ten wzniesiony był w partii osiedla oddalonej nieco od środka, który z kolei, jak wykazują dotychczasowe obserwacje, był zajęty przez mniejsze i jakby „zestandardyzowane” zabudowania. Prawdopodobnie miejsce, gdzie znajdował się dom 10, stanowiło wspomnianą już poprzednio północną peryferię osiedla. Nic bliższego nie można jednak w chwili obecnej powiedzieć o otoczeniu domostwa po jego wschodniej i zachodniej stronie. Jedyne dalej na północ rozpós-

⁹ Gozdowski, *Osada z okresu...*, s. 125.

Ryc. 4. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzut poziomy i pionowy budynku
Rys. L. Balke

Objaśnienia znaków na rycinach 4—15:

1 — próchnica ornamentalna; 2 — jasnoszara ziemia; 3 — szarobrunatna ziemia;
4 — ciemnoszara ziemia; 5 — piasek calcowy; 6 — surowa glina; 7 — glina
przepalona; 8 — jamy po słupach; 9 — większe bryłki polepy; 10 — drobne
grudki polepy; 11 — popiół; 12 — węgiel drzewny; 13 — kamienie; 14 —
fragmenty naczyń; 15 — żuźle żelazne

ciera się teren zajęty przez luźne paleniska i od tej też strony dom 10 nie sąsiaduje z dalszymi zabudowaniami.

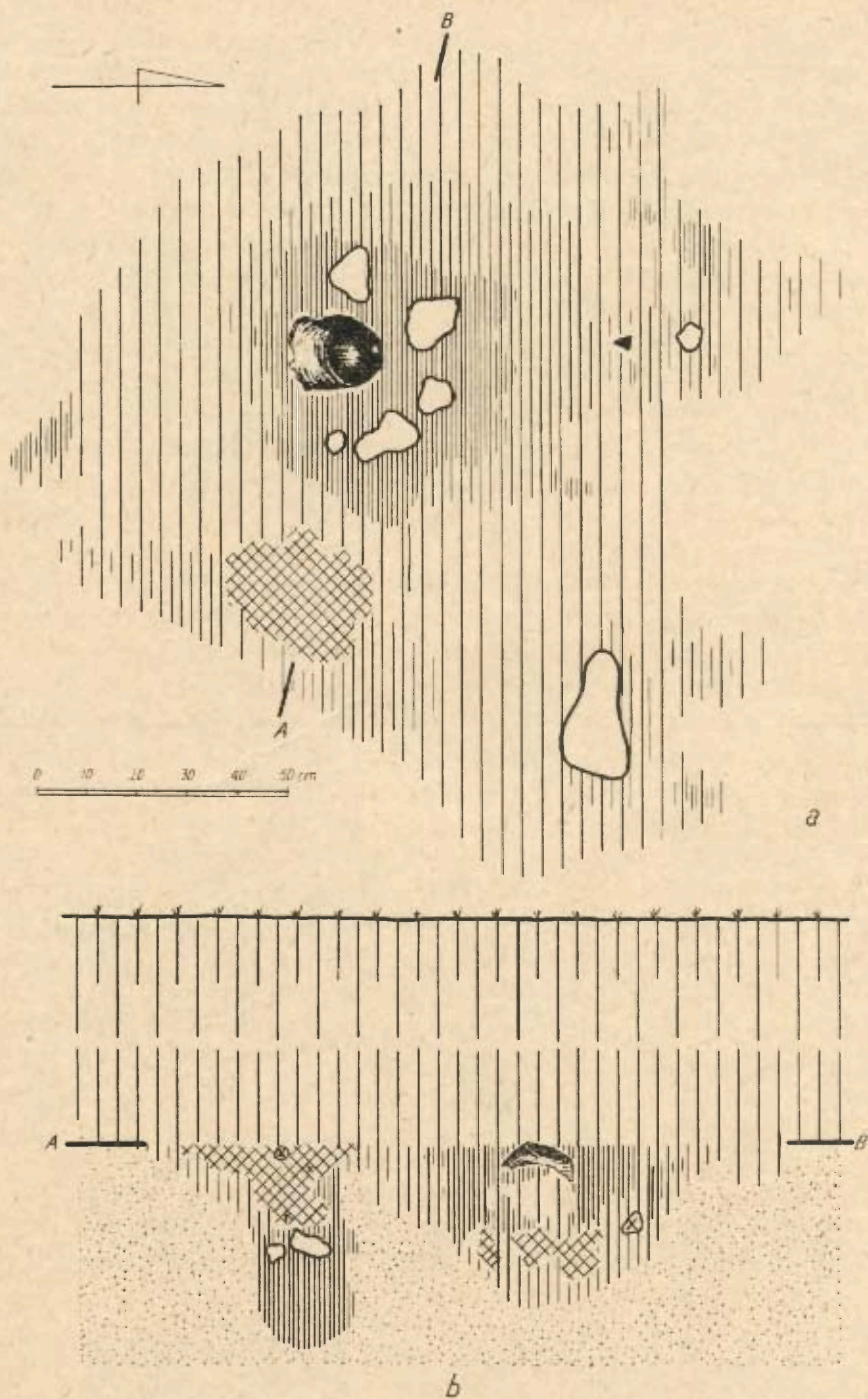
O dwóch pozostałych budynkach odkrytych w r. 1961 nie da się wiele powiedzieć. Należą one do obiektów znanych już w większej liczbie z naszej osady i z innych. Są to domy słupowe (ryc. 4), niewielkie, pozbawione wewnętrznych palenisk (może jakieś niewielkie ognisko było w domu 9). Budynek 11, co do którego istnieje podejrzenie, że nie został odkryty

w całości, mógł ewentualnie posiadać owalny rzut poziomy, co byłoby zjawiskiem wyjątkowym w naszej osadzie i w ogóle dość rzadkim w okresie rzymskim¹⁰. Obecność jednego słupa po zachodniej stronie budynku, na jego środkowej osi, sugeruje też możliwość istnienia w tym miejscu przed-sionka lub innej konstrukcji osłoniętego wejścia. Sądzymy, że budynek 9 miał przeznaczenie mieszkalne, 11 zaś mógł stanowić obiekt gospodarczy. Prawdopodobnie oba te domy, wzniesione niedaleko jeden od drugiego, miały związek funkcjonalny. Referując te spostrzeżenia, nasuwa się myśl trudna do podbudowania dowodowego, że na terenie naszego osiedla istniały jakieś zespoły zabudowań — samodzielne jednostki mieszkalno-gospodarcze. Odczytywanie jednak takich zespołów i przydzielenie do nich poszczególnych obiektów (mieszkalnych, gospodarczych i innych) wydaje się w obecnym stanie poznania osiedla rzeczą przedwczesną. I tak np. w konkretnym wypadku sugerowanej przez M. Gozdowskiego zagrody — o czym pisaliśmy — okazało się, że koncepcja ta nie może być przyjęta. Niemniej sprawa istnienia ewentualnych, samodzielnych zespołów mieszkalno-gospodarczych jest stale przedmiotem naszych obserwacji jako bardzo prawdopodobna i przy tym istotna dla rozumienia szeregu zagadnień gospodarczo-społecznych okresu rzymskiego.

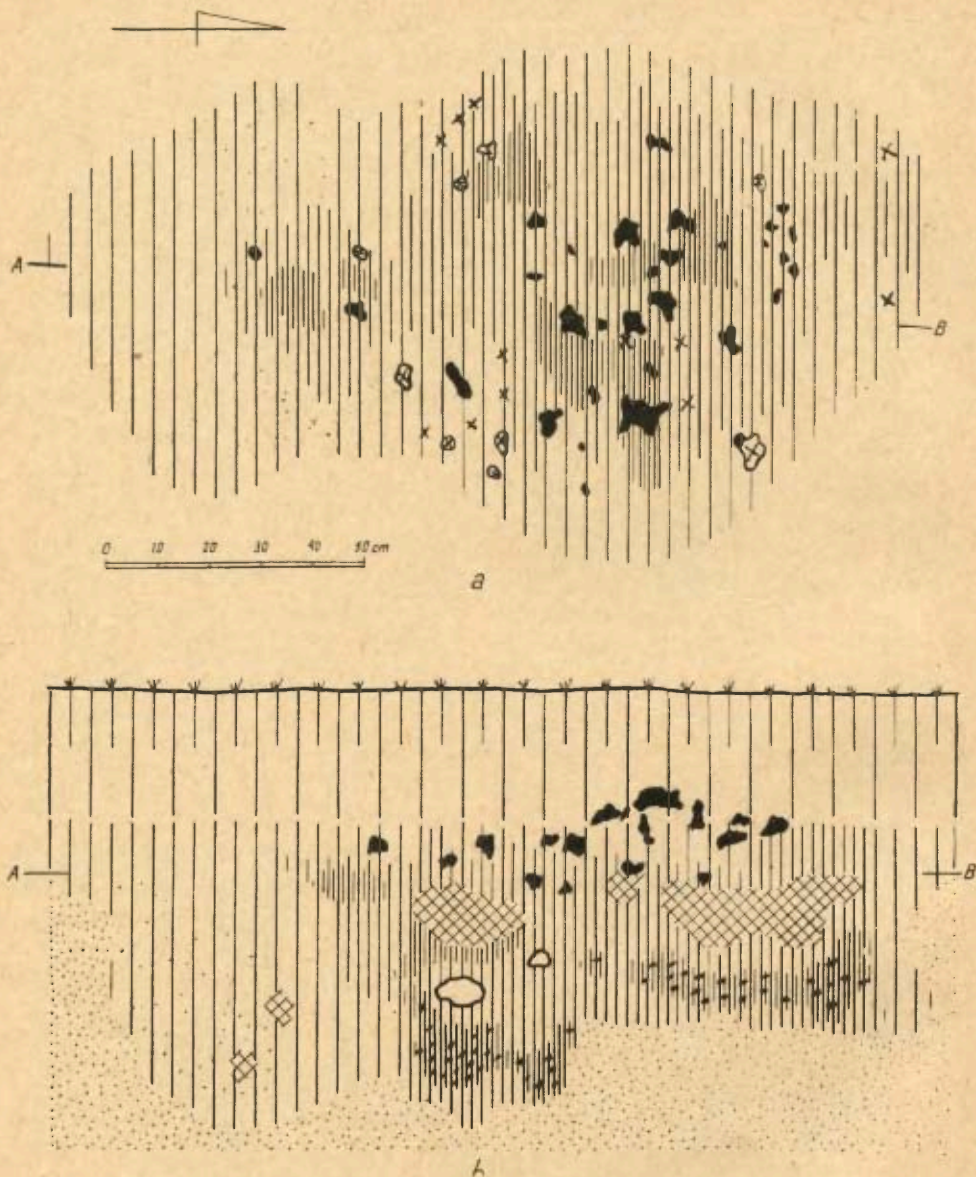
Podsumowując uwagi wypowiedziane o domostwach w osiedlu wólczzańskim, pragniemy podkreślić, że ocena ich funkcji stanowi w zasadzie wyłącznie domysły. Budowli halowej przypisujemy wyjątkową rolę obiektu społecznego lub kultowego. Budynek słupowy 7 skłonni jesteśmy uznać za kuźnię. Pozostałe domy wraz z okazalszym na 10 określamy, nie precyzując myśli, jako mieszkalne bądź gospodarcze, przy czym charakter gospodarczy przypisujemy specjalnie budynkom 5 i 11. Dostatecznych podstaw i kryteriów określania przeznaczenia poszczególnych budynków w naszej osadzie — i nie tylko w naszej — brak.

Cechą charakterystyczną części osiedla, gdzie występują budynki słupowe, a także ziemianki, których liczba nie powiększyła się w r. 1961, są liczne jamy. Są to obiekty trudne do odczytywania i interpretowania, bardzo rozmaite. Do jam zaliczamy wszelkie nie dające się bliżej funkcjonalnie określić obiekty osadnicze znane w postaci zagłębień w calcu wypełnionych treścią kulturową. Z pewnością można wśród tych obiektów wyróżnić takie, które mogły być krótkotrwałymi, niestaranie budowanymi ogniskami. Inne z kolei noszą cechy jam — wkopów po słupach (np. jamy 41, 44 — ryc. 5; 51, 53, 54 może też 46 i 47), tj. mają podobny charakter do tych wkopów, które należały do wydzielonych przez nas słupowych budynków. Niektóre z tych ostatnich tworzą skupienia (np. jamy

¹⁰ Por. W. Radig, *Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland*, Berlin 1958, s. 59, mapka 3 i 4. Ten kształt domu mógł występować wśród zabudowy gospodarczej.

Ryc. 5. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzut poziomy i pionowy jamy 44
Rys. L. Balke

Ryc. 6. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzut poziomy i pionowy jamy 50
Rys. L. Balke

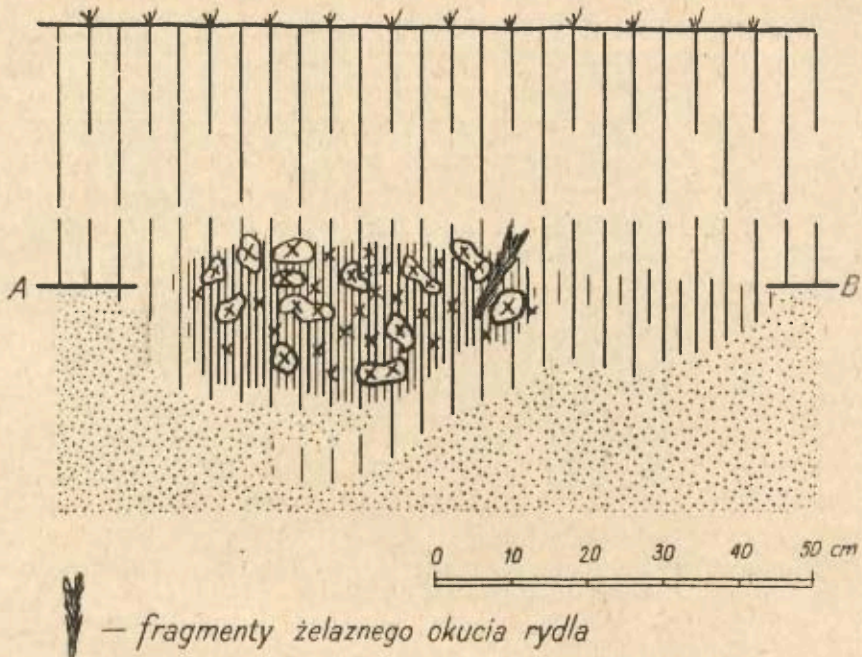
41, 44, 46, 47), w układzie których nie można jednak odczytać rzutów poziomych budynków. Nie jest wykluczone, że istniały jakieś lekkie konstrukcje budowlane (np. szopy, ogrodzenia itp.), których elementy pionowe nośne, niewiele zagłębiały się w podłoże, lub tylko niektóre z nich

dla celów statycznych wbijano w ziemię głębiej. Jednak odczytać takie obiekty jest niesłychanie trudno i raczej można tylko się domyślać ich istnienia. W r. 1961 odkryliśmy w sumie 19 jam, wszystkie w wykopie 1 (por. ryc. 2). Szczególne nagromadzenie rozmaitych pod względem charakteru i wielkości jam występowało w południowej części tego wykopu. Łączyły się one w większe skupisko wraz z podobnymi obiektami odsłoniętymi w latach poprzednich w sąsiednich wykopach. Obok występował również piec kopułkowy (nr 6), który tu omawiamy. Niektóre jamy były dość duże, jak np. 42, 43, 45, 50 (ryc. 6) i 56. Przedostatnia z wymienionych dostarczyła wyjątkowo sporej ilości bryłek żużla żelaznego, zgromadzonego przeważnie w górnej części obiektu. Byłaby to, jak wolno przypuszczać, wskazówka dla upatrywania w jamie 50 jakiegoś obiektu produkcyjnego, związanego z metalurgią żelaza. Być może jama ta stanowiła jakieś urządzenie piecowe, paleniskowe (ponad częścią dna jamy znajdował się pokład spalenizny), w którym dokonywano wtórnego rozgrzewania wytopionego we właściwym piecu hutniczym żelaza, w celu oczyszczenia go, nawęglenia, wreszcie może i przekuwania. W tym sensie użytkowania jama 50 byłaby miejscem prac hutniczo-kowalskich¹¹. Obiekt ten, obok ziemianki („kuźni” odkrytej w osiedlu wólczańskim w r. 1960, byłby dalszym dowodem istnienia na omawianym terenie lokalnej produkcji metalurgicznej.

Jama 52 (ryc. 7) była niewielka, szczelnie wypełniona bryłami polepy i szarą ziemią. W jej górnej partii tkwił silnie skorodowany przedmiot żelazny, będący najprawdopodobniej okuciem rydla (tabl. III 2). Funkcji tej jamy nie potrafimy określić. Przypominała ona nieco piec kopułkowy, jednak za taki, z uwagi na jej niewielkie rozmiary, trudno ją uznać.

Trzy jamy, 42, 43 i 45, znajdujące się w północnej części wykopu 1, podobne do siebie, wyróżniały się spośród innych odkrytych w r. 1961 i latach poprzednich. Były one nieckowate, długie (3,30–4,00 m), a stosunkowo wąskie (1,00–1,40 m) i niezbyt głębokie. Kształtem przypominały dzisiaj spotykane doły na ziemniaki. W jamach tych występowały fragmenty ceramiki głównie naczyń „gospodarczych” (grupa 1 ceramiki). Wśród lepiej zachowanej ceramiki w jamie 42 wyróżniono fragmenty dużego, grubego naczynia prawdopodobnie zasobowego. Omówione cechy jam, o których mowa, pozwalają z dużym prawdopodobieństwem uznać je za obiekty stanowiące rodzaje magazynów — piwnic. Jamy te mogły posiadać lekkie przykrycia dachowe wsparte bezpośrednio na powierzchni ziemi.

¹¹ O wykonywaniu wspomnianych zabiegów w otwartych paleniskach wypowiada się np. M. D. Wołagiewicz, *Wyniki badań ratunkowych na stanowisku produkcyjnym z okresu rzymskiego w Choszczynie-Kwiatowie w 1960 r.*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 6: 1960, s. 75.

Ryc. 7. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Przekrój pionowy jamy 52 wzdłuż osi wsch.-zach.

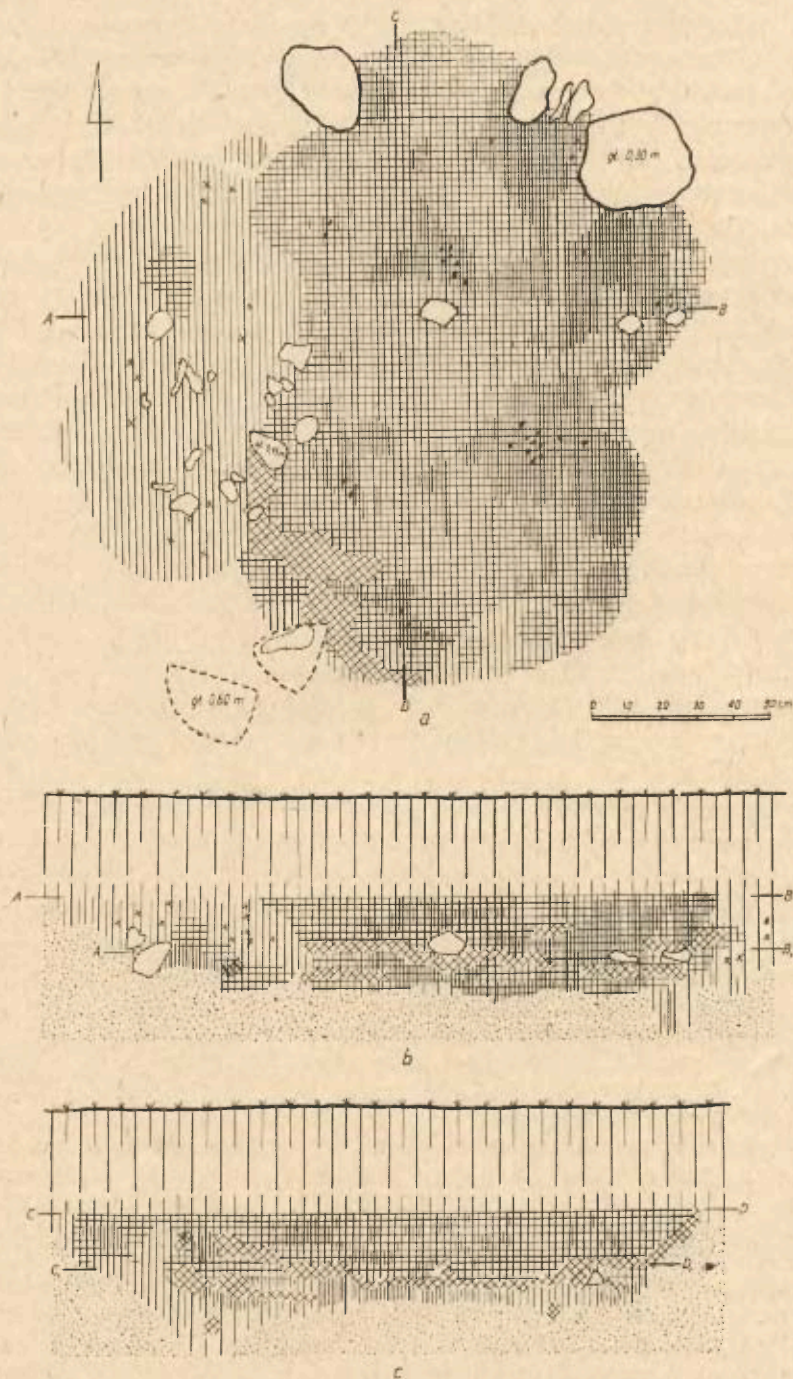
Rys. L. Balke

Tyle można powiedzieć o niektórych jamach. Inne są obiektami, których przeznaczenie jest całkowicie niejasne.

W r. 1961 odkryty został jeden piec (ryc. 8), który uznajemy za kopułkowy. Jest to szósty¹² z kolei obiekt omawianego rodzaju znany z osiedla. Wszystkie piecokopułkowe występowały w środkowej części osady wśród budynków, jednak zawsze w pewnym od nich oddaleniu. Pięć pieców koncentrowało się na rozleglejszym, wolnym miejscu (może placu?), które było otoczone od południa i wschodu, a także częściowo od północy przez budynki słupowe bądź ziemianki układające się tu po linii łuku. Szósty piec, odkryty w roku sprawozdawczym, odmienny nieco od tamtych, oddala się od wspomnianego skupiska pięciu poprzednich, wychodząc od strony wschodniej poza łukowatą linię budynków. Piec 6 poza większymi rozmiarami miał również nieco inne wypełnisko. Posiadał lepiej zachowaną wykładkę glinianą dna. Jak się wydaje, piec odkryty w Wólce Łasieckiej służyły wyłącznie do celów gospodarczo-kuchennych, najprawdopo-

¹² Po przeprowadzonej wtórnej analizie wszystkich dotychczas odkrytych pieców kopułkowych dwa „piece” odsłonięte w 1952 r. wypadają z zestawienia. Stąd zamiast 8 obiektów łącznie mamy obecnie do czynienia z sześcioma. Por. tabela I i komentarz do niej na s. 76.

Ryc. 8. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzuty: poziomy i pionowe pieca 6

Ry. L. Balke

dobniej jako piece piekarskie. Szczególnie dla pieca 6 upatrywaliśmy taką funkcję¹³. Usytuowanie tych obiektów wydaje się wskazywać, że poszczególne nie należały do określonych jednostek gospodarczych (zagród), lecz przeznaczone były do jakiegoś wspólnego użytkowania. Blższych spostrzeżeń w tej ciekawej kwestii nie można poczynić, aczkolwiek sama myśl rekonstruująca istnienie w osiedlu obiektów przeznaczonych do zespołowego użytku wydaje się słuszna.

Przechodzimy do omówienia palenisk stanowiących niewątpliwie jedną z „atrakcji” naszego osiedla, choćby z uwagi na pokaźną ich liczbę. Ten typ palenisk, na co wskazują szczególnie ostatnio prowadzone prace w osiedlach z okresu późnolateńskiego i rzymskiego, jest notowany w niektórych z nich¹⁴. Można nawet wyprowadzić pewne prawidłowości występowania omawianych obiektów, mianowicie gromadzenie się ich w skupiskach obejmujących kilka do kilkudziesięciu palenisk sytuowanych przeważnie na peryferiach osad¹⁵, nieco z dala od budynków mieszkalnych i gospodarczych. Identycznie ma się sprawa w osadzie wólczańskiej, co było już podkreślane. W Wólce Łasieckiej paleniska te, zdecydowanie izolowane od pozostałej zabudowy, występują w kilku skupiskach. Są one z zasady umieszczone właśnie na skraju stanowiska. Ogólna liczba palenisk znanych do chwili obecnej w osiedlu wólczańskim wynosi ponad 80 obiektów. W r. 1961 zbadaliśmy łącznie 29 palenisk. Z tej liczby 27 obiektów reprezentuje określony, podobny rodzaj. 26 palenisk tworzyło rozległe skupisko, w skład którego wchodziło dalszych 11, odsłoniętych w przyległym od wschodu, wykonanym w 1952 r. wykopie. Razem na opisywanym miejscu koncentrowało się zatem kilkadziesiąt palenisk, tworząc największe ze znanych dotąd skupisk w naszej osadzie, które oczywiście może być jeszcze większe, rozpościerając się np. na nie kopany

¹³ Podobny piec uznawany za piekarski odkryto np. w osiedlu Poznań, ul. Krańcowa 77 (Mińska 3). Por.: K. Chmielewski, K. Przewoźna, J. Żak, *Osada z okresu „rzymskiego” w Poznaniu przy ul. Krańcowej 77 (Mińskiej 3)*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza. Archeologia i Etnografia, nr 1, Poznań 1958, s. 79–85, ryc. 20, 21, tam też dalsze analogie.

¹⁴ Przykładowo cytujemy tu nowsze odkrycia w osadach na Pomorzu Wschodnim w miejscowościach: Turze, pow. Tczew, Rumia, pow. Wejherowo (por. *Prace terenowe Oddziału Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku i Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. gdańskie w r. 1961*, powielone sprawozdanie na Konferencję Sprawozdawczą IHKM PAN w Szczecinie 1961 r.), Poblócie, pow. Wejherowo (Archiwum Muzeum Archeologicznego w Gdańsku) oraz w miejscowościach: Piwonice, pow. Kalisz (por. K. Dąbrowski, R. Kozłowska, *Dwie osady z okresu późnolateńskiego i rzymskiego we wsi Piwonice, pow. Kalisz*, „Mater. Staroż.”, t. 5: 1959, tabl. XX), Danków, pow. Kłobuck (por. R. Borońska, *Osada z okresu wpływów rzymskich w Dankowie, pow. Kłobuck*, „Materiały Archeologiczne”, t. 3: 1960, s. 177–187, oraz plan: ryc. 3).

¹⁵ Np. Danków, pow. Kłobuck — Borońska, *Osada z okresu wpływów...*, s. 187.

teren dalej na wschód. Rzeczą charakterystyczną jest południowe, wyraźne ograniczenie zasięgu tego dużego skupiska palenisk. Kończy się ono równą linią przebiegającą w odległości 6—7 m na północ od domostwa 10. W ten sposób wolny od zabudowy pas wymienionej szerokości oddziela wnętrze osiedla od jego peryferycznej, jak się wydaje, części, zajętej już tylko przez luzem zakładane paleniska. Omawiane obiekty oraz ślady kilku dalszych palenisk, o których wspominaliśmy, wyraźnie trzymają się lekkiego skłonu terenu schodzącego do naturalnego mokradła. Podobnie jak w latach poprzednich obserwowaliśmy, że większość palenisk, posiadających w przewodzie wydłużone (owalne lub prostokątne) kształty rzutów poziomych, była zakładana dłuższą osią po linii północ — południe. W tym fakcie jest wyraźna prawidłowość potwierdzona przez 26 palenisk odkrytych w 1961 r. Paleniska nie dostarczyły prawie żadnych materiałów, które ułatwiłyby ściślejsze ich datowanie i interpretację użytkowego przeznaczenia. Są to obiekty dość zagadkowe, niewiele też pomaga fakt ich występowania w innych osiedlach, gdzie podobnie jak w Wólce Łasieckiej trudno ustalić ich funkcję. W paleniskach przeważnie brak nawet ułamków ceramiki. Wyjątkowo palenisko 27 zawierało dużo skorup, w tym kilka z naczyń obtaczanych. W każdym razie nieliczny materiał ceramiczny z palenisk nie różni się od pozostałego odkrywanego w osiedlu.

Interesujące jest spostrzeżenie, że dwa skupiska palenisk w osadzie wólcząńskiej usytuowane są niewątpliwie celowo, w pierwszym wypadku wokół budowli halowej, w drugim (odkrycia 1961 r.) w sąsiedztwie bagna (por. plan na ryc. 1). Ich skupiska znajdują się w wydzielonych, zewnętrznych partiach osiedla. Odnosimy jednak wrażenie, że np. względ bezpieczeństwa, wymagający odseparowania punktów intensywniejszego palenia na otwartej przestrzeni, niewątpliwie brany pod uwagę przez mieszkańców osady, odgrywał rolę drugoplanową. Wydzielenie palenisk pozostaje bardziej w związku z określonym sposobem i celem ich użytkowania.

Tu warto się zastanowić, choćby wstępnie, nad zagadnieniem przeznaczenia tych obiektów przynoszących w interpretacji rozmaite sugestie. Pisaliśmy w innym miejscu, że paleniska służyły do celów gospodarsko-kuchennych jako piekarniki i ogniska kuchenne. Różniły się od kopułkowych pieców piekarskich, których kilka znamy z naszej osady, a więc były też nieco odmiennie używane. Zastanawia jednak, kto z tych palenisk korzystał. Czy stali mieszkańcy osiedla, wznoszący domostwa na terenie, który z zewnątrz otoczony był wieńcowato wolno zakładanymi paleniskami? Wydaje się, że mieszkańcy naszej osady w codziennym użytkowaniu posługiwali się paleniskami, które były bądź w budynkach, bądź w ich pobliżu, oraz piecami kopułkowymi. Natomiast skupiska odseparowanych, na peryferii osiedla zakładanych palenisk nie odgrywały roli w codziennym życiu osady. Obiekty te nie miały przeznaczenia produkcyj-

nego, w tym zakresie brak zupełnie dowodów pozytywnych. Paleniska starannie na ogół budowane nie mogły być używane jednorazowo. Posiadają przeważnie grube pokłady spalenizny, świadczące o dłuższym lub powtarzalnym w nich paleniu. Niektóre są tak blisko siebie położone (np. paleniska 33 i 34), że w żadnym wypadku nie mogło zaistnieć równoczesne wzniesienie ognia w przylegających obiektach. Z drugiej jednak strony stwierdziliśmy tylko w jednym wypadku częściowe zachodzenie na siebie (wkopanie) jednego paleniska na drugie (obiekty 19 i 19a¹⁶), co świadczy o tym, że miejsce użytkowania pierwszego zostało poniechane i po pewnym czasie (raczej krótkim) częściowo w tym samym miejscu i częściowo obok założono następne palenisko. Także tylko w jednym wypadku udało się zaobserwować założenie innego, nowego obiektu (może piec?) na miejscu paleniska 43. We wszystkich pozostałych wypadkach paleniska są od siebie nieco oddalone, niekiedy minimalnie. Utrzymując hipotezę, że służyły one do pieczenia i gotowania, stwierdzając, że ich skupiska tworzyły wydzielone miejsca w zewnętrznych częściach osiedla oraz uwzględniając fakt, że dwa skupiska palenisk znajdowały się w otoczeniu bądź budowli halowej, dla której upatrujemy specjalną rolę, bądź też koncentrowały się na brzegu bagniska, pragniemy wysunąć pogląd, że obiekty te były związane tylko pośrednio z życiem osady, bezpośrednio zaś z powtarzającym się pobytem w osiedlu grup ludzi, przybywających z zewnątrz w określonych celach i okresach. Partie osiedla, gdzie skupiały się paleniska, byłyby w tym rozumieniu miejscami krótkotrwałego zatrzymywania się przybywającej ludności. Cele, dla których okoliczni (zapewne ludność sąsiednich punktów osadniczych) mieszkańcy przybywali do osiedla wólczańskiego, mogły być rozmaite. Na przykład mogła się tam gromadzić ludność w osiedlu oddalonym od szerszego nurtu życia, ukrytym wśród leśno-bagiennego krajobrazu, podczas uroczystości religijno-kultowych (szczególna rola budowli halowej), zgromadzeń o charakterze wiecowym, lub wreszcie w celach dokonywania wymiany handlowej. Gromadzenie się większej liczby ludności na uroczystościach kultowych z jednoczesnym prowadzeniem akcji wymiany handlowej wydaje się możliwe do przyjęcia. Sprawy te mogły być sprzęgnięte zarówno w obyczajowości, jak i w określonym czasie. Mielibyśmy zatem do czynienia ze zjawiskiem odbywania pewnego rodzaju targów wespół z uroczystościami religijnymi. To interesujące zagadnienie, sygnalizowane już w literaturze archeologicznej¹⁷, znajduje też odległą podbudowę w porównawczych materiałach etnograficznych. Nie ugruntowujemy na tym miejscu zarysowanej hipotezy,

¹⁶ Bender, Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego...*, s. 33, ryc. 29.

¹⁷ Por. R. V. Uslar, *Stadt, Burg, Markt und Temenos in der Urgeschichte*, „Festschrift für G. Schwantes”, Neumünster 1951, s. 41–44 oraz przyp. 114, 116, 124, 126.

traktując ją jako drogowskaz myślenia. Sądzymy, że zespół osadniczy odkryty w Wólce Łasieckiej, mimo niekompletności jego poznania, stanowi przydatny materiał do dalszego studiowania przedstawionej próby interpretacyjnej.

INWENTARZ RUCHOMY

C e r a m i k a

Naczy n i a. Materiał ceramiczny wydobyty podczas prac w 1961 r. zostaje sklasyfikowany wg grup wydzielonych poprzednio¹⁸. Reprezentuje on wszystkie cztery grupy. Uwzględniamy tu ceramikę pochodzącą zarówno z warstwy kulturowej, jak i zamkniętych obiektów zabudowy osiedla. Do dyspozycji pozostaje materiał zachowany prawie wyłącznie w ułamkach, dość jednolity pod względem cech kulturowych i czasowych, zróżnicowany w formach, rodzajach surowca i sposobie wykonania. Nieвозмоżliwe jest, choćby w przybliżeniu, podanie ilości naczyń, które reprezentują zachowane fragmenty. Z omawianego materiału tylko dwa naczynia zachowały się we względnie kompletnym stanie i udało się je wykleić. Obydwa przedstawiają formy grupy 1.

Jedno (tabl. II 11) pochodzi z budynku 11, drugie (tabl. IV 10) zostało znalezione w warstwie kulturowej obok paleniska 42.

W dalszym ciągu olbrzymią przewagą ilościową mają fragmenty naczyń grupy 1, ręcznie lepionych, dość prymitywnych, tzw. grubej roboty. Są to naczynia używane przede wszystkim do gotowania i przechowywania pokarmów, a także cedzaki (tabl. II 6), „placki” do pieczenia itp. naczynia kuchenne. Były one ogólnie biorąc dość duże, o jajowatych (tabl. III 7; IV 11; V 1) lub esowatych (tabl. I 1; II 11; IV 10) kształtach, dnach płaskich i dość grubych oraz krótkich wylewach, prostych (tabl. II 3; III 7; V 6, 10, 11; VI 1) lub lekko odchylonych na zewnątrz (tabl. I 1; IV 10, 11; V 1, 4, 8; VI 4), wyjątkowo tylko zagiętych do wnętrza naczynia. Naczynia te miały powierzchnie mniej lub bardziej szorstkie, często dodatkowo schropowaczone po stronie zewnętrznej (obrzuczone gliną lub, bardzo rzadko, ryte; tabl. III 1, 3, 5, 7, 9; V 1, 7), brunatne lub brązowawe. Dolne partie naczyń, wylewy i powierzchnie zewnętrzne są prawie zawsze ciemniejsze (ciemnoszare lub czarne), co świadczy o intensywnym ich używaniu. Zewnętrzna strona den była ponadto często wtórnie przepalona i okopcona w ogniu. Naczynia te wykonane były z gliny silnie schudzonej za pomocą domieszki grubo- lub średnioziarnistego tłuczni kamiennego. W wielu wypadkach na przelomach den można zaobserwować miejsce ich zlepiania z brzuścem. Tylko w jednym wypadku zauważono na dnie

¹⁸ Por. Bender, Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego...*, tabl. I oraz s. 39-57.

naczynia, że zostało ono wylepione nie bezpośrednio na płaskiej desce, lecz na podkładce w postaci jakiegoś okrągłego, płasko-wypukłego przedmiotu (kamień?), którego negatyw został odcisnięty w dnie (tabl. V 5). W materiale z 1961 r. znalazły się m. in. fragmenty dwóch bardzo do siebie podobnych naczyń, które można częściowo zrekonstruować. Są to stosunkowo niewielkie naczynia jajowate (tabl. III 7; V 1), o zdobionej powierzchni, zaopatrzone w dwa (?) guzki poniżej odchylonego na zewnątrz wylewu. Fragmenty jednego z nich znaleziono w palenisku 37, drugiego w warstwie kulturowej w tym samym wykopie. Pomimo niewielkich rozmiarów tych naczyń i wyjątkowo starannego ich wykonania zaliczamy je do pierwszej grupy ceramiki, a to z uwagi na liczną, grubą domieszkę tłucznia, szorstką fakturę powierzchni i stosunkowo grube ścianki.

Grupa 2 to ceramika delikatniejsza, przeznaczona zapewne do użytku „stołowego”. Formy jej są na ogół mniejsze i bardziej zróżnicowane. Występują tu różnego rodzaju czarki (tabl. I 6, 10; III 8), miski (tabl. VI 5), mniejsze „garnki” (tabl. I 7-9; II 5; VI 3, 7, 10), kubki (tabl. VI 8, 9) i niekiedy naczynia miniaturowe (tabl. VI 6). Naczynia te są zazwyczaj wykonane z mniej schudzonej gliny, przez co powierzchnie ich są gładkie i ścianki cieńsze niż u grupy 1.

Ceramika obu grup (1 i 2) bywa rzadko zdobiona. Fragmenty naczyń grupy 2 w dalszym ciągu były niezbyt liczne w porównaniu z fragmentami grupy 1. Najlepiej stosunek ten zobrazują dane procentowe. Ilość ceramiki grupy 1 (razem z warstwy i obiektów) w obu wykopach z 1961 r. wynosi 1613 fragmentów, co stanowi 81,2% ogólnej liczby ułamków, natomiast grupa 2 reprezentowana jest tylko przez 247 fragmentów, a więc stanowi 12,4% ceramiki.

Najmniej licznie występowała ceramika grupy 3 (czerniona), co jest zrozumiałe wobec ogólnie stwierdzonego faktu zanikania jej w młodszym okresie rzymskim. Fragmenty pochodzące z obu wykopów reprezentowały typowe formy: naczynia niewielkie, dwustożkowe, szerokootworowe (tabl. VI 11). Powierzchnie gładkie, często wyświecane, czarne. Ścianki cienkie, o szarym lub brunatnym przełomie. Wylewy krótkie, lekko odchylone na zewnątrz, dolne partie naczyń często ukształtowane w nóżki, płaskie lub wklęsłe (tabl. VI 13). Ogółem uzyskano w r. 1961 tylko 38 fragmentów naczyń czernionych, co stanowi zaledwie 1,9% materiału ceramicznego z całego sezonu badawczego.

Nieco obficiejszą tym razem ceramiką obtaczaną i toczoną. Reprezentowana jest przez 90 ułamków, a więc 4,5% całości ceramiki wobec niewiele ponad 1% uzyskanych w ubiegłych czterech sezonach badawczych. Wszystkie najbardziej okazałe fragmenty pochodzą z budynków, a szczególnie z budynku 10. Formy nienowe na naszym stanowisku: przeważnie duże, głębokie miski o baniastym brzuścu, silnie zaznaczonej,

profilowanej szyjce (tabl. II 9) i z pierścieniowatym dnem (tabl. II 7). Szyja lub górna partia brzuśca czasem zdobione: linie ryte, proste (tabl. II 12) lub faliste (tabl. II 9). Większe naczynia wykonane były z gliny schudzonej piaskiem lub drobniejszym tłuczniem, stąd też powierzchnie ich są lekko szorstkawe, a ścianki dość grube. Barwa powierzchni szara lub ciemnoszara do czarnej włącznie, przełomu — szara lub brązowawa. Dno naczynia z budynku 11 nosi po stronie wewnętrznej wyraźne ślady lepienia w postaci nierówności powstałych przy wygniataniu dna palcami. Istnieje też nieco inny rodzaj ceramiki wykonanej na kółku — cieńszej i bardziej delikatnej — zachowanej w bardzo drobnych ułamkach. Taką ceramikę reprezentują m. in. fragmenty płaskiego dna z budynku 11. Dno należało do naczynia nie określonych bliżej kształtów, o bardzo gładkich, wyświecanych na zewnątrz powierzchniach czarnych, w przełomie brązowawe. Głina spoista, prawie bez domieszki. Grubość ścianek 0,45 cm. Jest to niewątpliwie ceramika całkowicie toczona. Jeszcze inny rodzaj ceramiki wykonanej za minimalną pomocą kółka garncarskiego, reprezentowany bardzo skromnie w osadzie, to duże, grube naczynia zasobowe, o szerokiej, płaskiej (nierzadko facetowanej), lekko obtaczonej krawędzi. W naszej osadzie naczynia takie znane są w dwóch fragmentach przykrawędnych, z których jeden znaleziono w r. 1961 (tabl. VI 12).

Poza ceramiką z okresu rzymskiego napotkaliśmy również i w r. 1961 w warstwie kulturowej ceramikę łużycką. Występowała ona w kilkudziesięciu fragmentach na wykopie 1/61, szczególnie na arze 58. Ceramika ta zalegała nie na spodzie warstwy, lecz na różnych jej głębokościach, a więc na wtórnym złożu. W wykopie tym nie stwierdzono śladów warstwy starszej niż rzymska.

Inne przedmioty gliniane. Podobnie jak dawniej i ostatnio znalazły się przęśliki w liczbie trzech. Jeden pochodzi z paleniska (tabl. III 6), drugi z warstwy kulturowej na przestrzeni pomiędzy budynkiem 10 a skupiskiem palenisk w wykopie 2/61 (tabl. IV 6); trzeci przęślik (tabl. IV 8) znaleziono na powierzchni pola sąsiadującego od północy z osadą. Pod względem typologii zabytki te nie wnoszą nic nowego. Przęślik z warstwy reprezentuje pospolity typ dwustożkowaty, dwa pozostałe są walcowate.

Interesujący zabytek znaleziono w warstwie kulturowej w wykopie 1/61, w niedalekim sąsiedztwie budynków 9 i 11. Jest to przedmiot przypominający szpulkę glinianą (tabl. IV 4) z przewierconym przez środek otworem. Przedmiot jest wielkości mniej więcej przęślika i trochę do niego podobny, ale stanowiący zarazem jego przeciwieństwo, wklęsły bowiem na obwodzie. Przeznaczenie „szpulki” jest nam nie znane, nie znaleźliśmy też analogii.

Równie ciekawym znaleziskiem jest mały, płasko-wypukły fragment

innego przedmiotu glinianego (tabl. II 1), wyobrażający najprawdopodobniej stopkę zwierzęcą. Okaz należał pierwotnie do nóżki naczynia zoomorficznego lub figurki zwierzęcej. Na górnej powierzchni stopki zarysowane są słabo ślady palców. Zabytek reprezentuje zatem glinianą plastykę figurálną, której okazy są rzadkością w okresie rzymskim na ziemiach polskich. Znane są m. in. fragmentaryczne zabytki tego rodzaju plastyki (przeważnie główki zwierzęce) z terenów Małopolski¹⁹ i Wielkopolski²⁰. Za ciekawą analogię, mogącą pomóc w interpretacji okazu z Wólki Łasieckiej, można uznać naczynie zoomorficzne na nóżkach znane z Czech²¹. Datowanie naszego zabytku jest trudne. Znaleziony został w budynku 10 i należy, jak sądzimy, do jego inwentarza.

Przedmioty metalowe

Wstępne wyniki analizy metalograficznej²² przedmiotów żelaznych i próbek żużła ze st. 2 oraz rudy darniowej z okolicznych łąk pozwoliły na ugruntowanie dawnych naszych sugestii odnośnie do istnienia na omawianym terenie miejscowej wytwórczości metalurgicznej. Jak dotąd nie natrafiono na terenie stanowiska 2 na bezpośrednie ślady tej produkcji w postaci typowych, powszechnie znanych pieców hutniczych. Piece takie mogły jednak istnieć albo w nie badanej jeszcze partii osiedla (co raczej obalają niekorzystne właściwości topograficznego usytuowania stanowiska), lub na zewnątrz niego, np. bliżej rzeki Rawki i rudonośnych miejsc okolicznego terenu. Za istnieniem pieców (dymarek) związanych z lokalną produkcją hutniczą przemawiałyby, wg naszej hipotezy, typowe żużle

¹⁹ Np. z miejscowości: Zofipole, pow. Proszowice (por. T[adeusz] R[eyman] „Z otchłani wieków”, R. 16: 1947 z. 11–12, s. 169), Igołomia, pow. Proszowice (por. L. Gajewski, *Sprawozdanie z badań terenowych w rejonie Igołomia-Wschód w 1955 r.*, „Sprawozd. Archeol.”, t. 3: 1957, s. 63, tabl. I 13 — dotyczy „fragmentu naczynia z wyobrażeniem lba końskiego”, datowanego na młodszy okres rzymski; T. Reyman, *Igołomska „Fabricia Ferri” z okresu rzymskiego*, ZOW, R. 21: 1952 z. 4, s. 119–128, ryc. 3 — dotyczy uszkodzonej figurki ptaszka oraz z tejże miejscowości nie publikowane fragmenty innego, zdobionego ptaszka, datowanego również na młodszy okres rzymski; informację zawdzięczamy mgr. L. Gajewskiemu).

²⁰ Por. S. Jasnosz, *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, „Fontes Praehistorici”, t. 2: 1951, 1952, s. 157, 158, 275, ryc. 135, 223, 224.

²¹ K. Motyková-Šneidrová: *Drobná hliněná plastika z doby římského císařství z Čech*, „Acta Universitatis Carolinae”. Philosophica et Historica 3, Praha 1959, s. 233, tabl. XII 1–3.

²² Przedmioty żelazne i próbki żużła ze st. 2 w Wólce Łasieckiej oraz rudy darniowej z okolicznych łąk zostały poddane w r. 1962 badaniom metalograficznym, które przeprowadził dr J. Piaskowski. Wstępne wyniki tych badań wykorzystano w niniejszej pracy, szczegółowe będą opublikowane przez J. Piaskowskiego w innym artykule.

dymarkowe (spojone z elementami glinianych ścianek pieców) występujące w budynku 7 nazwanym „kuźnia”. Dla przypomnienia: odkryty w 1960 r. budynek słupowy 7, o wymiarach 4,00 × 5,00 m, posiadał wewnętrzne duże palenisko, niestety źle zachowane, z glinianym dnem i może nawet z boczną obudową glinianą. W wypełniku budynku występowały obficie żuźle dymarkowe, polepa, ceramika i węgle drzewne. Znaleziono tam ponadto żelazny grot oszczepu.

Oprócz śladów lokalnego wytapiania żelaza natrafiliśmy w osadzie na dowody dalszej przeróbki wytopionego metalu. Za obiekty prezentujące te dowody uznać można wymienioną kuźnię (budynek 7) i prawdopodobnie jamę 50 odkrytą w 1961 r. (por. s. 85 i 105). Skupienie w budynku 7 dużej ilości żuźla oraz resztek pieca świadczyłoby chyba o dokonywaniu tam oczyszczania żelaza, może dalszego przerobu (np. hartowanie, nawęglanie) i ewentualnie przekuwania go na gotowe już przedmioty. Z podobnym procesem obróbki metalu można, jak się wydaje, wiązać jamę 50.

Przeprowadzona ostatnio analiza metalograficzna zabytków żelaznych ze stanowiska 2 wskazuje na istnienie w naszej osadzie również wytwórczości kowalskiej. Porównując mianowicie skład chemiczny gotowych przedmiotów żelaznych oraz żuźla i rudy darniowej z terenu Wólki Łasieckiej stwierdzono, że niektóre z badanych przedmiotów można uznać z dużym prawdopodobieństwem za wyroby wykonane z rudy miejscowej. Metal ten charakteryzuje się dość wysoką zawartością fosforu.

Z takiego właśnie żelaza wykonany został przedmiot odkryty w jamie 52 (14/61). Przedmiot ten można uznać najpewniej za okucie rydla. Niestety, zabytek zachował się w stanie silnie zniszczonym korozją i nie udało się go wyeksplorować w całości (na tabl. III 2 przedstawiamy wygląd zabytku w chwili odkrycia). Zawiodły również próby konserwacji przedmiotu. Datowanie okucia jest trudne. W jamie towarzyszyły mu jedynie 3 fragmenty naczyń (jeden czerniony), które nie różnią się od ceramiki z osady. Rydel niewątpliwie został wbity (ryc. 7) w jamę już po jej zasypaniu, ale różnice czasowe nie mogły być duże, gdyż w ogóle cały materiał z osady jest dość jednolity pod względem chronologicznym i nie wykracza poza okres rzymski. Na terenie osady nie stwierdzamy w ogóle istnienia śladów osadnictwa późniejszego niż rzymskie. Tak więc wszystko wskazywałoby na to, że okucie z Wólki pochodzi również z okresu rzymskiego, choć nie znamy innego egzemplarza tego typu zabytku z terenów Polski tak wcześnie datowanego.

Podobnie jak omówione okucie rydla za wyrób miejscowy można uznać grot oszczepu odkryty w r. 1958 w palenisku 12²³.

²³ Por. Bender, Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego...*, s. 81, tabl. VII 3.

Pozostałe przebadane przedmioty ze stanowiska 2 nie wykazują cech charakterystycznych dla wyrobów lokalnych. Wg wyników analizy metalograficznej i studiów porównawczych mają one jakoby dużo cech wspólnych z wyrobami świętokrzyskiego ośrodka produkcyjnego. Takie cechy wykazuje np. fragment żelaznej siekierki (tabl. IV 1) znaleziony luźno w warstwie kulturowej w północnej części wykopu 1/61. Zabytek został wykonany z twardej, niezbyt równomiernie nawęglonej stali (bez obróbki cieplnej). Określenie siekierki pod względem formy jest utrudnione z powodu fragmentarycznego zachowania się zabytku. Jak się wydaje, reprezentuje ona typ zbliżony do niektórych siekierok celtyckich. Dość przekonująco analogię stanowi chyba egzemplarz z długą, czworokątną tulejką ze skarbu zapewne celtyckiego znalezionego w Wyciąży, pow. Kraków²⁴. Siekierka z Wólki musi być jednak datowana na okres późniejszy. Fakt występowania zabytku w warstwie rzymskiej i w towarzystwie materiału rzymskiego przesądza chyba o jej datowaniu. Bliższe sprecyzowanie chronologii jest niemożliwe.

Z badań sezonu 1961 r. pochodzi również krzesiwko żelazne (tabl. I 2), pierwsze z osady (kilka pochodzi z cmentarzyska), znalezione w wypełnisku budynku 9. Zabytek reprezentuje pospolity w okresie rzymskim typ krzesiw. Wg wyników analizy metalograficznej przedmiot wykuty został z twardej stali i poddany następnie obróbce cieplnej. Wykazuje podobnie jak siekierka cechy „wyrobów świętokrzyskich”.

Nie licząc kilku ułamków silnie skorodowanych bliżej nie określonych przedmiotów żelaznych wspomnieć można jeszcze o fragmencie przedmiotu w kształcie rurki (tabl. IV 2), znalezionym w spągu warstwy kulturowej w wykopie 1/61. Ścianki przedmiotu były bardzo cienkie (0,01 cm grubości) i dość skorodowane, tak że zabytek rozpadł się w trakcie konserwacji. Prawdopodobnie stanowił on część tulejki jakiegoś przedmiotu. Z uwagi na zbyt cienkie ścianki tulejki nie mogła być ona częścią broni ani narzędzia pracy.

Przedmioty kamienne

Surowiec kamienny reprezentowany był w 1961 r. przez wyjątkowo dużą ilość (6 sztuk) osełek oraz drugi już z naszej osady²⁵ fragment kamienia żarnowego.

²⁴ S. Buratyński, *Zespół narzędzi żelaznych z okresu lateńskiego (I w. przed n. e.) znalezionych w miejscowości Wyciąże, pow. krakowski*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 9: 1953, s. 349, ryc. 1c i 4, oraz R. Jankowska, *Kultury puchowska i celtycka*, „Prace Archeologiczne”, t. 2: 1961 z. 2, ryc. 9c, s. 123.

²⁵ Jest to w sumie trzeci fragment kamienia żaren rotacyjnych z Wólki Łasieckiej, a drugi ze stanowiska 2. Pierwszy z nich odkryto w kurhanie (st. 1), użyty

Osełki są przeważnie prostokątnego kształtu, choć zdarzają się również i inne, np. csełka trójkątna (tabl. IV 7). Wykonane są z piaskowca na ogół jasnego, tylko jedna jest ciemna — brunatnobrązowa. Na większości okazów zaznaczone są wyraźnie, oprócz płaskich śladów zużycia, głębokie rowki, co świadczy o tym, że osełki służyły do ostrzenia różnego typu narzędzi metalowych, nie tylko płaskich (jak noże, nożyce, brzytwy itp.), ale również narzędzi o częściach pracujących zakończonych spiczasto (np. igły, szydła i in.).

Przy północnej ścianie budynku 10 znaleziono fragment dolnego kamienia żaren rotacyjnych. Kamień należy do typu drugiego wg A. Nasza, o powierzchniach pracujących u obu kamieni płaskich (w odróżnieniu od typu pierwszego o jednej powierzchni wklęsłej, drugiej wypukłej)²⁶. Boki omawianego kamienia są gładzone, natomiast płaszczyzny dolna i górna silnie chropowate, przy czym górna, trąca, nosi wyraźne ślady nakuwania. Zabiegu tego dokonywano celem zwiększenia chropowatości trących powierzchni żaren, co z kolei ułatwiało mielenie. Podobnie nakuwany jest późnorzymski, górny kamień od żaren tego samego typu z miejscowości Kroczyce, pow. Olkusz²⁷. Kwestie typologii i ściślejszej chronologii kamieni żarnowych w ogólności, w tym także okazji wólczańskiego, stanowią dziedzinę niedostatecznie opracowaną i trudną. Egzemplarz z naszej osady należy do zespołu zabytków środkowo- lub późnorzymskich, na co wskazuje ogólne datowanie osiedla. Kamień z Wólki Łasieckiej został poddany analizie petrograficznej²⁸, która pozwoliła na określenie niektórych cech budowy skały, składników mineralnych. Niestety analiza ta nie upoważnia do wyciągania wniosków odnośnie do pochodzenia skały czy określenia jej walorów surowcowych dla produkcji żaren. Skała, z której został wykonany nasz kamień żarnowy, stanowi drobnoziarnisty piaskowiec kwarcytyczny.

Budynki słupowe

Budynek 9 (1/61). Rzut poziomy słabo czytelny, prostokątny w przybliżeniu, wystąpił na głębokości 0,30 m. Wymiary: 3,20 × 5,10 m (ponad 16 m² powierzchni). Orientacja wzdłuż osi północ — południe. Dno zagłębione w całość do 0,45 m od po-

wtórnie do jego budowy. Drugi kamień służył, również wtórnie, do wyłożenia dna w palenisku nr 1 w osadzie (por. Bender, Barankiewicz, *Osada z okresu rzymskiego...*, s. 78).

²⁶ A. Nasz, *Żarna wczesnodziejowe*, Studia Wczesnodziejowe, Seria Archeologiczna, t. 1, Warszawa—Wrocław 1950, s. 33.

²⁷ Nasz, *op. cit.*, tabl. III 4.

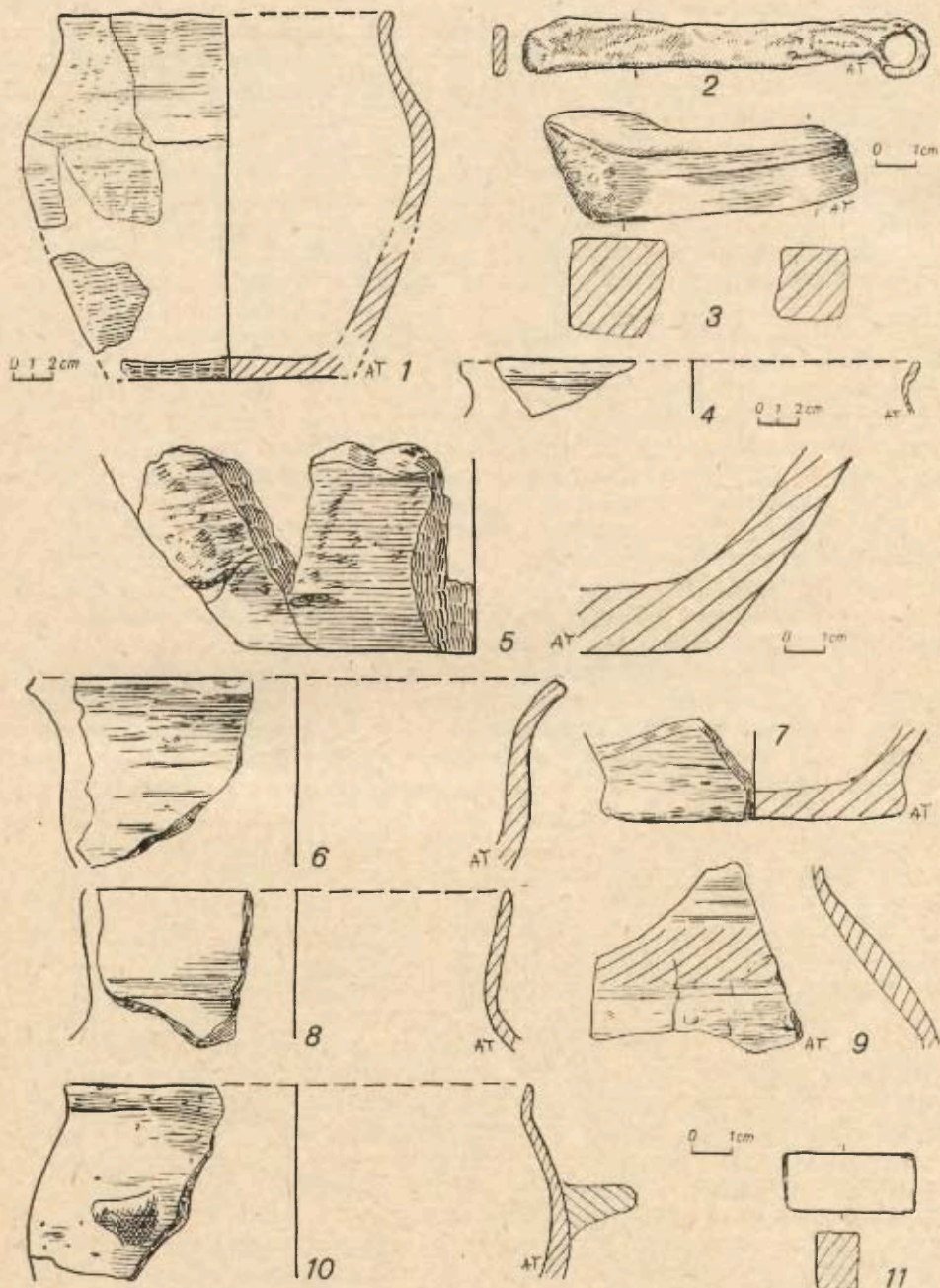
²⁸ Wykonanie szczegółowej analizy, m. in. na podstawie szlifu, zawdzięczamy uprzejmości mgr. mgr. J. Lefeldy i W. Jaroszewskiego z Zakładu Geologii Dynamicznej Uniwersytetu Warszawskiego.

wierzchni ziemi ornej. Poniżej dna koliste zarysy pięciu cylindrycznych lub workowatych wkopów po słupach. Trzy z nich rozmieszczone w narożnikach budynku, dwa pośrodku dłuższych ścian, na osi wschód — zachód. Średnica wkopów wynosiła ok. 0,50 m, głębokość 0,80 m. Dna płaskie. Wypełnisko budynku: ziemia ciemnobrunatna, miejscami czarna lub brązowawa, dość liczne fragmenty naczyń oraz bryłki polepy, niektóre z odciskami gałązek roślin, inne jednostronnie płasko wyglądzące. W górnej partii wypełniska 2 osełki kamienne i krzesiwo żelazne. W pld.-wschod. części obiektu ślady spalenizny w postaci węgla drzewnych i przepalonych skorup (resztki paleniska?). Zawartość jam po słupach podobna do wypełniska całego budynku. Słup w pld.-wsch. narożniku miał poza tym wkładki surowej gliny, inny zawierał w górnej partii jamy skupisko fragmentów naczynia grupy 1 (tabl. I 1).

Inwentarz: 1. Krzesiwo (tabl. I 2) żelazne, z kółeczkiem do zawieszania. Skorodowane. Dł. 10,3 cm, szer. 1,6—2 cm, grub. 0,5 cm. 2. Osełka z piaskowca (tabl. I 3), nieregularna, o powierzchniach startych od długotrwałego ostrzenia zarówno przedmiotów płaskich, jak i igieł (rowki). Dł. 7,5 cm, szer. 1,6—2,2 cm, wys. 1,7—2,5 cm. 3. Fragment osełki (tabl. I 11) z piaskowca, o bardzo gładkich powierzchniach. Dł. 3,4 cm, szer. 1,6—2 cm, grub. 0,5 cm. 4. Ceramika: a) 165 fragmentów naczyń grupy 1, w tym fragmenty naczynia dwustożkowego z krótkim wylewem (tabl. I 1). Wys. 18,5 cm, średn. wylewu 17 cm, brzuśca 21 cm, dna 12 cm. Powierzchnie szorstkie, nierówne, ceglastoszare, wewnętrzna splukana. Tłuczeń grubo- i średnioziarnisty. 10 ułamków wylewów prostych lub lekko odchylonych na zewnątrz (3 z płasko ściętymi krawędziami). 4 fragmenty zdobionych brzuśców (3 — dołkami paznokciowymi i jeden cienkimi, gęstymi żłobkami); b) 38 fragmentów naczyń grupy 2, w tym: fragment baniastego naczynia z długim, poziomo umieszczonym guzkiem (tabl. I 10). Powierzchnie szorstkie, splukane, brunatnoceglaste na zewnątrz i ciemnoszare wewnątrz. Domieszka tłucznia o różnej grubości ziaren. Wymiary naczynia w przybliżeniu: średn. wylewu 12 cm, brzuśca 14 cm. 6 ułamków wylewów naczyń, z czego 1 cylindryczny (tabl. I 8) cienkiego naczynia o gładkich, matowoczarnych powierzchniach, inne krótkie, proste (tabl. I 10) lub lekko odchylone (tabl. I 6). 2 fragmenty płaskich den (tabl. I 7) i przepalony fragment naczynia zdobionego poniżej wylewu pasem ukośnych żłobków (tabl. I 9); c) 9 mało charakterystycznych fragmentów naczyń grupy 3 (czernione); d) 8 fragmentów naczyń grupy 4 (obtażane), w tym: ułamek wylewu o zgrubionej i zaokrąglonej krawędzi (tabl. I 4), naczynia siwego, o gładkich, matowych powierzchniach, oraz 5 mało charakterystycznych fragmentów tego samego typu naczyń. 2 ułamki naczyń obtażanych, o powierzchniach gładkich, matowoczarnych, a w przełomie czerwonych.

Budynek 10 (2/61). W roku sprawozdawczym odsłonięto zachodnią część (połową) tego dużego budynku. Część wschodnia odkryta została w 1952 r. i wówczas interpretowana jako osobny zespół kilku elementów osadniczych (por. przypis 7). Badania w 1961 r. pozwoliły na weryfikację starych odkryć. W rezultacie opisywane pozostałości osadnicze reprezentują jedno duże domostwo (por. plan na ryc. 3). Rzut poziomy prostokątny, z absydowatym wybrzuszeniem w dłuższej, północnej ścianie. Dł. 15 m, szer. 7 m (ponad 100 m² powierzchni). Orientacja osią dłuższą wzdłuż linii wschód — zachód.

W części zachodniej (odkrytej w 1961 r.) zarys wypełniska nie był czytelny w warstwie kulturowej. Obecność jednak większego obiektu budowlanego manifestował charakter warstwy w tym miejscu. Na przestrzeni ok. 70 m² ziemia była intensywnie zabarwiona (brązowoceglasta, miejscami czarna), zawierała liczne bryłki polepy z odciskami konstrukcyjnymi, luźno rozrzucone lub w skupiskach, dość liczne ułamki naczyń, resztki kości zwierzęcych (głównie zęby), węgle drzewne

Tabl. I. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Wybór materiału z budynku 9:
 2 — krzesiwko żelazne; 3, 11 — oseeki kamienne; 1, 5—10 — fragmenty naczyń; 4 — fragment
 naczynia obtaczanego. 1, 4 — skala 1 : 4, pozostałe 1 : 2

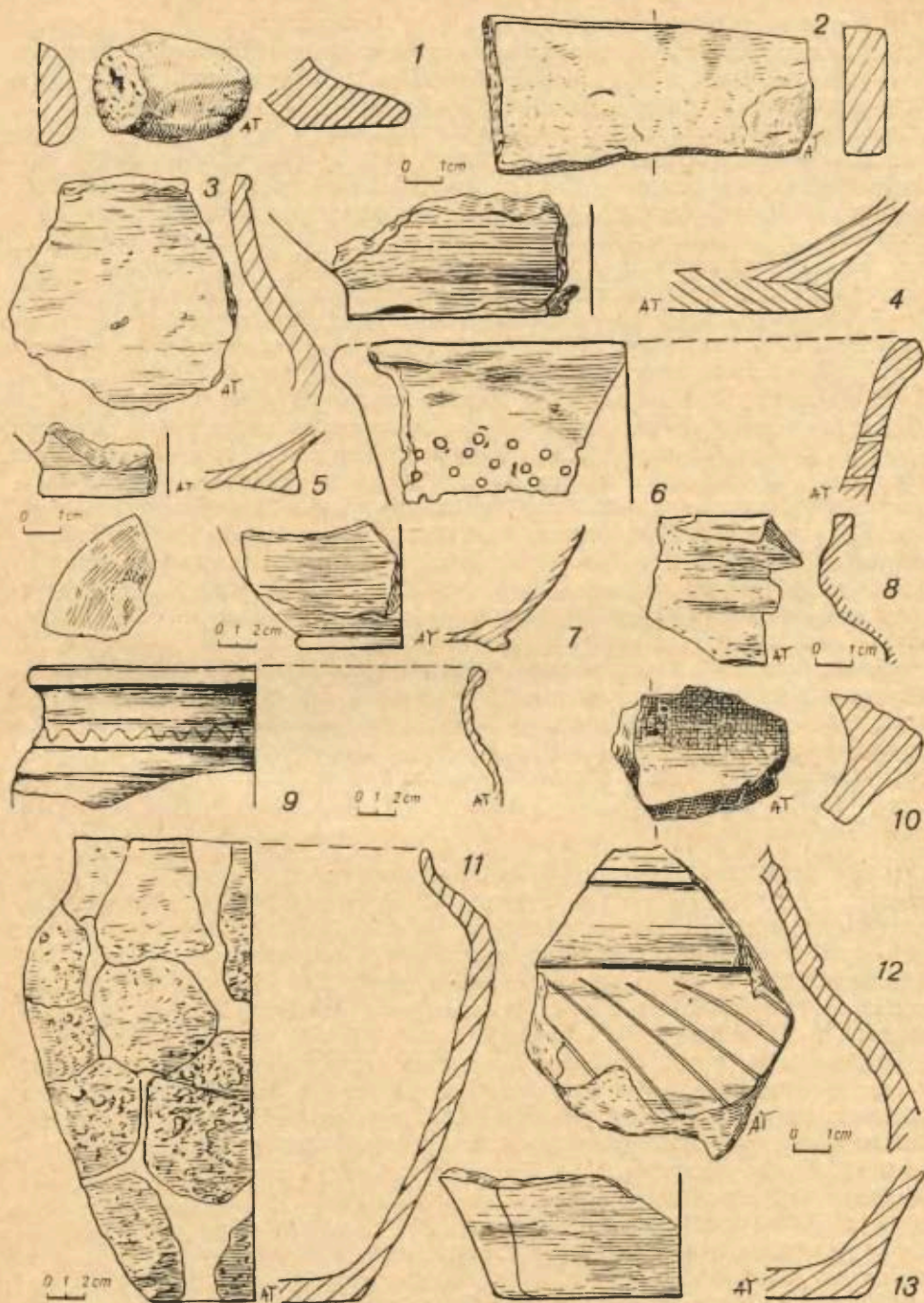
Rys. A. Tłomakowska

i spaleniznę. Taki obraz obserwowano do głębokości 0,40–0,45 m. Tam też znaleziono część kamienia żarnowego, oselkę oraz glinianą stopkę nieokreślonego przedmiotu. Poniżej ujawniły się wkopy po siedemnastu słupach, tworzące regularny układ z czytelnymi narożnikami i absydowatym rozszerzeniem od strony północnej. Dwanaście z wymienionych jam posłupowych wystąpiło na linii zewnętrznych ścian obiektu, cztery natomiast w jego wnętrzu. Obok trzech słupów ewentualnej ścianki wewnętrznej wystąpiła również niewielka, niekowata jama wypełniona szczątkami kulturowymi (również spalenizna), która nie ma jednak charakteru wkopu po słupie.

Opisana część budynku przylegała od wschodu do odsłoniętej krawędzi sondażu z r. 1952, poszerzonego w tym miejscu ku wschodowi. Porównanie odkryć z obu wspomnianych lat badań z całym przekonaniem pozwoliło stwierdzić istnienie jednego dużego obiektu budowlanego. Wkopy po słupach w części wschodniej (1952 r.) występowały dokładnie na przedłużeniu ścian północnej i południowej w części zachodniej (1961 r.) budynku (ryc. 3).

Cały budynek wspierał się na 28 słupach: 20 w ścianach zewnętrznych, w tym 5 w narożnikach (jeden podwójny), i 8 wewnątrz obiektu. Składał się z dwóch części oddzielonych poprzecznym rzędem słupów. Były to, jak sądzimy (por. uwagi na s. 78), dwie izby jednego okazałego domu. W części wschodniej znajdowały się dwa paleniska oraz jama, która stanowiła ewentualnie piwnicę. Budynek miał prawdopodobnie dwa wejścia: jedno w ścianie północnej (absydowate rozszerzenie), drugie w szczytowej wschodniej.

Inwentarz ruchomy budynku, jak już wspomniano, był dość bogaty. W części wschodniej (1952 r.) znaleziono prześlik gliniany, część ciężarka tkackiego i oselkę. Ceramiki było w stosunku do części zachodniej niewiele: fragmenty naczyń, głównie obtaczanych. W zachodniej (1961 r.) partii budynku znaleziono: 1. Oselkę prostokątną (tabl. II 2) z piaskowca, o powierzchniach nierównych, częściowo złuszczonej, ze śladami zużycia. Dł. 8,3 cm, szer. 4 cm, grub. 1,5 cm. 2. Nóżkę (stopkę — tabl. II 1) glinianą bliżej nie określonego przedmiotu (figurka zwierzęca?), z nikłymi śladami zaznaczonych palców (?), brunatną; w glinie dużo domieszki drobnego tłuczni. Dł. 3 cm, szer. 2,8 cm, grub. do 1,1 cm. 3. Dwieście siedemnaście fragmentów naczyń, w tym: a) 165 fragmentów naczyń grupy 1: 6 wylewów lekko odchylonych na zewnątrz (3 szt.) lub wgiętych do środka (2 szt.) i prostych (1 szt. tabl. II 3); 8 fragmentów płaskich den wyodrębnionych od ścianki (tabl. II 4) lub niewyodrębnionych. 151 ułamków brzuśców (1 zdobiony pionowymi bruzdami i 1 z guzkiem); b) 32 fragmenty naczyń grupy 2; m. in. 6 ułamków wylewów lekko odchylonych (3 szt.) lub prostych (2 szt.), z czego 1 cedzaka (tabl. II 6). 1 fragment lekko wklęsłego, wyodrębnionego dna (tabl. II 5); c) 20 fragmentów naczyń grupy 4 (obtaczane), m. in. złuszczone ułamki dolnej partii naczynia o pierścieniowatym dnie. Powierzchnie lekko szorstkie, matowoczarne, przełom brunatny. Gлина spoista z domieszką piasku i nielicznych ziarenek tłuczni. Średn. dna 11,5 cm. Duży fragment górnej partii naczynia o przewężonej szyjce i zgrubionym, płasko ściętym wylewie (tabl. II 9) zdobiony linią falistą. Powierzchnie szorstkawe wskutek piaszczystej domieszki, ciemnoszare, w przełomie brunatne. Gлина spoista. Fragment górnej partii (tabl. II 8) naczynia o silnie przewężonej szyjce i zgrubionym, płasko ściętym wylewie. Powierzchnia wewnętrzna lekko szorstka, matowoczarna, zewnętrzna złuszczone. Przełom czerwonawy. Obfita domieszka piasku w glinie. 6 mało charakterystycznych ułamków naczyń siwych (3) lub matowoczarnych. Na tych ostatnich szczególnie silnie zarysowane ciągi kółka garncarskiego. Obok północnej ściany budynku, na zewnątrz, znaleziono fragment dolnego kamienia od żaren (tabl. IV 3), który opisano na s. 116 razem z przedmiotami z warstwy.

Tabl. II. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2

1-10 — wybór materiału z budynku 10 (1 — fragment stopki glinianej; 2 — ośełka kamienna; 3-6 — fragmenty naczyń; 7-9 — fragmenty naczyń obtaczanych; 10 — fragment polepy konstrukcyjnej); 11-13 — wybór ceramiki z budynku 11. 7, 9, 11 — skala 1:4, pozostałe 1:2.

Rys. A. Tłomakowska

Budynek 11 (3/61). Zarysy obiektu nie były czytelne w warstwie kulturowej. Miejsce charakteryzowało się większą miąższością warstwy i stosunkowo obfitą ilością ceramiki. Na głębokości 0,45 m, już w calcu, odsłonięto 6 wkopów po słupach, o workowatym kształcie i lekko zaokrąglonym dnie. Średnica jam wynosiła 0,45–0,70 m, głębokość 0,75–0,85 m od powierzchni ziemi ornej. Cztery wkopy układały się w czworobok, o długości boku 3,10 m, usytuowany wzdłuż osi wschód – zachód. Piąty znajdował się mniej więcej pośrodku czworoboku, a szósty po jego zachodniej stronie, na zewnątrz (ryc. 2). Obecność w tym miejscu jamy po słupie można chyba tłumaczyć jej związkiem z jakąś konstrukcją wejścia. Nie jest również wykluczone, że budynek posiadał kształt owalny, a wtedy wspomniany słup należałby do jego ściany zachodniej. Budynek przylegał od strony wschodniej do ściany wykopu i, być może, nie został odsłonięty w całości. Raczej jednak nie był on większy niż obecnie i w takiej formie mógł stanowić niewielki budynek gospodarczy związany z budynkiem mieszkalnym 9. Brak śladów paleniska.

Inwentarz: 1. Sześćdziesiąt pięć fragmentów naczyń grupy 1, w tym m. in. kilkanaście fragmentów naczyńa o krótkim, przewężonym wylewie i zaokrąglonym brzuścu. Powierzchnia zewnętrzna chropowata, brunatna, górą prawie czarna, wewnętrzna gładzona, lecz szorstka na skutek licznych tłucznia w glinie, ciemnoszara. Średn. wylewu 18,5–19,5 cm, brzuśca 25 cm, dna 11 cm, wys. 24–25 cm. Naczynie w całości zrekonstruowano (tabl. II 11). Ułamek placka (talerza). 3 fragmenty brzuśców naczyń zdobionych drobnymi żłobkami. 2. Dwadzieścia trzy fragmenty naczyń grupy 2, w tym m. in.: 5 ułamków wylewów prostych lub lekko zaigitych do wewnątrz (misek?); 2 fragmenty płaskich den (tabl. II 13). 3. Trzy ułamki naczyń grupy 3 (czernione), w tym m. in. fragment ucha o prostokątnym przekroju, fragment prostego wylewu o płasko ściętej krawędzi. 4. Ośiem fragmentów naczyń grupy 4 (obtaczane), w tym: 6 ułamków dolnej partii naczyńa o płaskim dnie i powierzchniach gładkich, czarnych, w przełomie czerwonych. Gлина spoista z nieliczną domieszką mialkiego piasku; 2 fragmenty naczyń siwych, z czego jeden zdobiony w górnej partii brzuśca ukośnymi żłobkami (tabl. II 12).

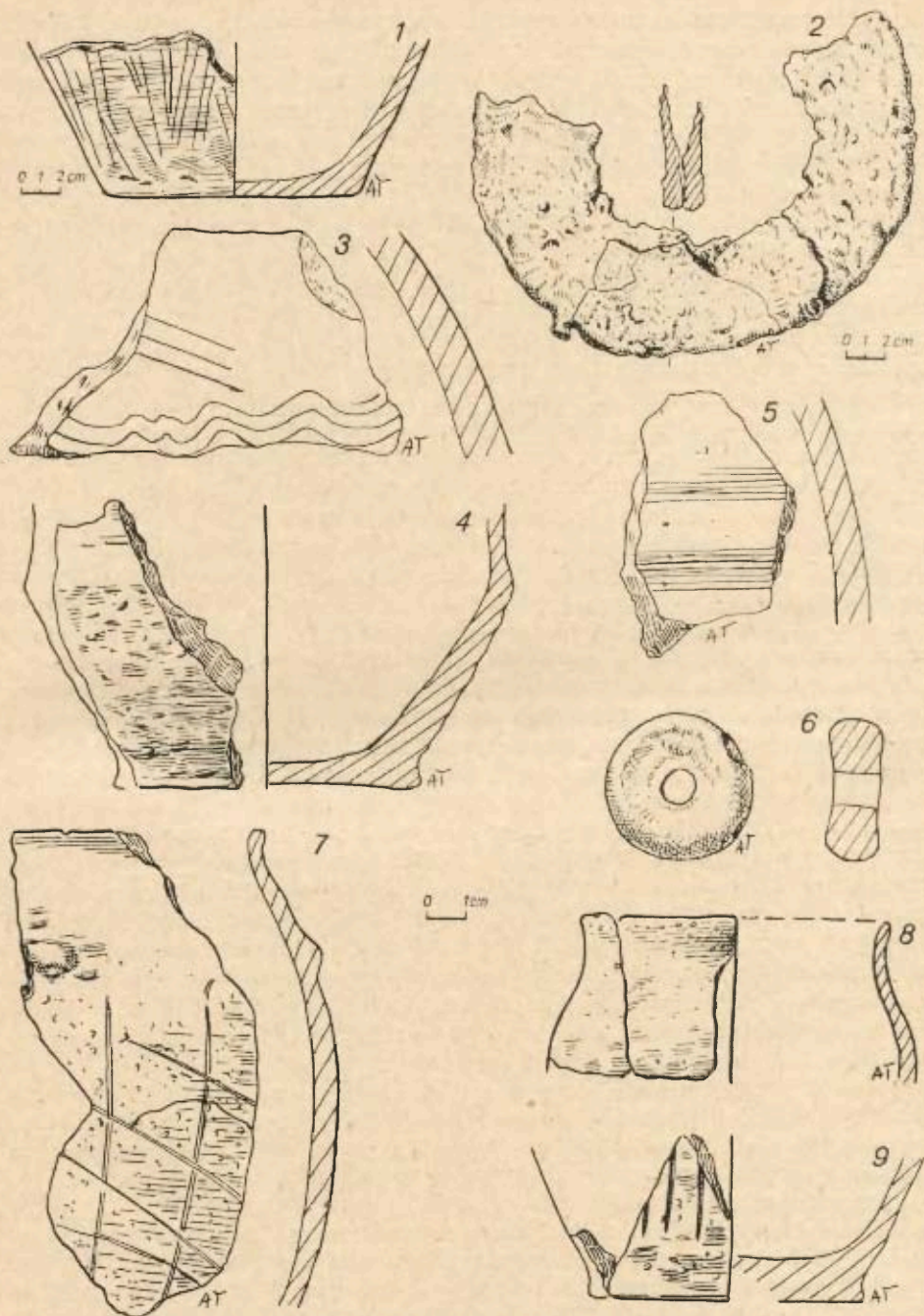
J a m y

J a m a 39 (1/61). Zarys jamy owalny, wydłużony po osi płn. zach. – płd. wsch., wystąpił na głębokości 0,30 m, gdzie łączył się z zarysem jamy 40. Profil nieckowaty, nieregularny, w części zachodniej głębszy niż we wschodniej. Wymiary: 1,00 × 1,60 m, głęb. 0,80 m. Wypełnisko: ciemnobrązowa ziemia przemieszana z niewielką ilością spalenizny, kilka drobnych kamieni, dość dużo grudek polepy (głównie na dnie i we wschodniej partii obiektu) oraz 28 fragmentów naczyń rozrzuconych po całym obiekcie.

Inwentarz: 1. Dwadzieścia sześć fragmentów naczyń grupy 1, w tym: ułamki dużego, płaskiego dna, fragment naczyńa o przewężonej szyjce i krótkim, lekko odchylonym wylewie, fragment brzuśca z małym guzkiem, fragment brzuśca z rzędem dołków paznokciowych na zgrubionym załomie brzuśca, ułamek naczyńa zdobionego płytkimi, pionowymi rowkami. 2. Dwa fragmenty naczyń grupy 2, w tym ułamek płaskiego, niewyodrębnionego dna.

J a m a 40 (2/61). Zarys jamy był wydłużony po osi wschód – zachód i łączył się na głębokości 0,30 m z jamą 39. W profilu kształt nieckowaty, dno płaskie. Wymiary: 1,10 × 2,00 m, głęb. 0,70 m. Jama 40 była nieco płytsza od poprzedniej, wypełnisko miała jaśniejsze i mniejszą zawartość kulturową, bardziej przepalane kamienie. We wschodniej części obiektu znajdowało się skupisko brył silnie przepalonych polepy w otoczeniu ciemniejszej ziemi, węgielków drzewnych i miału węglowego.

Tabl. III. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2

1-5 — wybór materiału z jam (1 — jama 44; 2 — żelazne okucie rydła z jamy 52; 3, 5 — jama 42; 4 — jama 56); 6-9 — wybór ceramiki z palenisk (6 — przeszłik z paleniska 47; 7 — palenisko 37; 8 — palenisko 42; 9 — palenisko 48). 1, 2 — skala 1:4, pozostałe 1:2

Rys. A. Tłomakowska

Inwentarz: 2 mało charakterystyczne fragmenty naczyń grupy 1 i fragment brzuśca dużego naczynia grupy 2 o powierzchni zewnętrznej czarnej, błyszczącej, wewnętrznej szarej.

Jama 41 (3/61). Na głębokości 0,40 m wystąpiła ciemnoszara, nieregularna plama o wymiarach: $0,80 \times 0,90$ m. Pośrodku zarysu wyróżniała się mniejsza plama brązowa, kolistą, o średnicy 0,30 m. W profilu rysował się doskonale czytelny, cylindryczny wkop po słupie w otoczeniu znacznie płytszych, nieregularnych zaciemnień, sięgających do głębokości 0,45 m i wypełnionych brunatną, jałową ziemią z wkładkami surowej gliny. Właściwa, cylindryczna jama (wkop) miała lekko zaokrąglone dno, sięgające do głębokości 0,80 m, i była wypełniona tłustą, brązową ziemią, dołem przemieszaną z grudkami słabo przepalonej polepy. Na samym dnie kilka niewielkich kamieni i 1 mało charakterystyczna skorupa.

Jama 42 (4/61). Zarys obiektu silnie wydłużony po osi płn. wsch. — pld. zach., wystąpił na głębokości 0,30 m. W przekroju kształt niecki o nierównym dnie. Wymiary: $1,20 \times 3,30$ m, głęb. do 0,80 m. Wypełnisko: ciemnopopielata ziemia miejscami przemieszana z brązową i z żółtym piaskiem, kilka grudek polepy, dwa polne kamienie i dość dużo skorup reprezentujących co najmniej 6 naczyń.

Inwentarz: 1. Osiemnaście fragmentów naczyń ceramiki grupy 1, w tym: 5 fragmentów dużego, grubego naczynia zdobionego ornamentem falistym (tabl. III 3) i ze śladami ucha. Powierzchnie obustronnie szorstkie, ceglasczerwone na zewnątrz, ciemnoszare wewnątrz. 2. siedem ułamków naczyń grupy 2, w tym 3 fragmenty wylewów. 3. Jeden ułamek naczynia czernionego (grupa 3). 4. Jeden ułamek naczynia obtaczanego, o brunatnych, złuszczonych powierzchniach.

Jama 43 (5/61). Obiekt analogiczny do jamy 42, usytuowany równoległe do niej w odległości 1,5 m w kierunku południowym. Profil słabo czytelny, nieckowaty, dno nierówne. Wymiary: $1,40 \times 4,00$ m, głęb. 0,75 m. Wypełnisko: jednolita, popielatobrazowawa ziemia, dwa kamienie i kilkanaście mało charakterystycznych fragmentów naczyń grupy 1.

Jama 44 (6/61). Na głębokości 0,45 m ukazało się nieregularne zaciemnienie szarobrązowe o wymiarach: $1,30 \times 1,70$ m. W środku zaciemnienia spoczywała dolna część naczynia, odwrócona dnem do góry, w otoczeniu ciemnej ziemi i przepalonych kamieni ułożonych półkolistie (ryc. 5a). Profil jamy był dwudzielny (ryc. 5b). We wschodniej części rysował się workowaty wkop o charakterze postępowym. Wkop ten, o średnicy 0,20 m i głębokości 0,85 m, wypełniony był do połowy surową gliną przemieszaną z brunatnym piaskiem. Poniżej gliny ciemnoszara ziemia z dwoma kamieniami. Zachodnia partia obiektu, płytsza i nieckowata, zawierała pod naczyniem jasną, szarobrunatną ziemię z wkładkami surowej gliny.

Inwentarz: 1. Dolna partia dużego naczynia grupy 1 (tabl. III 1). Powierzchnia zewnętrzna wygładzona, zdobiona pionowymi bruzdami, brunatnobrazowa, powierzchnia wewnętrzna ciemnoszara, silnie spękana. Domieszka gruboziarnistego tłucznia. 2. Pięć fragmentów naczyń tego samego typu, w tym ułamek dna innego naczynia z podobnie żłobkowaną ścianką.

Jama 45 (7/61). Wąski i długi zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,45 m. Kształt i charakter wypełniska analogiczny do jam 42 i 43. Profil słabo czytelny, nieckowaty, szarobrunatny, w partii środkowej ciemniejszy. Wymiary: $1,00 \times 3,80$ m, głęb. do 0,75 m. Wypełnisko: kilkanaście skorup, kilka grudek polepy i 1 mały kamień.

Inwentarz: 1. Dwanaście fragmentów naczyń grupy 1, w tym ułamek prostego wylewu i płaskiego, lekko wyodrębnionego dna. 2. Ułamek naczynia grupy 2, ze

zgrubiałą, płasko ściętą krawędzią. 3. Mało charakterystyczny fragment naczynia obtaczanego, siwego.

J a m a 46 (8/61). Kolisty zarys jamy wystąpił na głębokości 0,45 m, w sąsiedztwie jamy 44. Na powierzchni ślady spalenizny w postaci miału węglowego i dwa nadpalone kamienie. Przekrój prawie prostokątny, dno płaskie. Średn. 0,50 m, głęb. 0,75 m. Wypełnisko: szara ziemia przemieszana z surową gliną, kilka grudek polepy. Skorup brak.

J a m a 47 (9/61). Owalny zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,45 m w pobliżu jamy 44 i 46. Kształt jamy i charakter wypełniska analogiczny do jamy 46. Brak spalenizny i ceramiki. Wymiary: 0,45 × 0,60 m, głęb. 0,75 m.

J a m a 48 (10/61). Kolisty zarys jamy wystąpił na głębokości 0,35 m na tle intensywnej warstwy kulturowej i w otoczeniu licznych innych obiektów. Na powierzchni jamy kilkanaście połupanych kamieni ze śladami przepalenia, grudy polepy oraz nieliczne węgielki drzewne. Profil nieckowaty. Średn. 1,30 m, głęb. 0,85 m. Wypełnisko: ciemnobrazowa ziemia z wkładkami surowej gliny. Bryłki polepy i kilka mało charakterystycznych fragmentów naczyń występowały wyłącznie w górnej partii jamy. Na dnie dwa fragmenty kości zwierzęcych.

J a m a 49 (11/61). Owalny w przybliżeniu zarys jamy wystąpił na głębokości 0,40 m. Wymiary: 0,70 × 1,30 m, głęb. 0,85 m. Wypełnisko w kształcie głębokiej niecki o płaskim dnie, niejednolite. Boki i dno obiektu wypełnione popielatym, jałowym piaskiem, środek szarobrazowy. W partii płn.-wsch. jak gdyby niewielki, cylindryczny wkop (po słupie?) z ciemnoszarą ziemią, kilkoma grudkami polepy i śladami spalenizny, otoczony surową gliną. Skorup brak.

J a m a 50 (12/61). Na głębokości 0,25 m wystąpiło skupisko kilkudziesięciu bryłek żuźla żelaznego w obrębie owalnego, ciemnobrazowego zaciemnienia (ryc. 6a). W przekroju ukazała się jama o nierównym, schodkowatym dnie i niejednorodnym wypełnisku (ryc. 6b). Południową, głębszą partię obiektu wypełniał popielaty, całkowicie jałowy piasek, natomiast wschodnia miała zupełnie inny i bardziej zróżnicowany charakter. Na dwudzielnym dnie zalegała 10-centymetrowa warstewka spalenizny, powyżej której jama wypełniona była ciemnobrazową ziemią z kilkoma kamieniami, fragmentami naczyń i drobnymi żuźli. Ponadto znajdowały się tam dwie dość duże wkładki surowej gliny. Wymiary jamy: 1,00 × 1,60 m, głęb. 0,85 m w części zachodniej i 0,65 m w części wschodniej.

Inwentarz: 1. Dwa mało charakterystyczne fragmenty naczyń grupy 1. 2. Dziewięć drobnych ułamków co najmniej dwóch niewielkich naczyń czernionych, o krótkich, lekko odchylonych krawędziach.

J a m a 51 (13/61). Na głębokości 0,25 m wystąpił owalny, zielonkawy zarys gliniastej plamy otoczonej brązową ziemią. Profil słabo czytelny, nieckowaty. Wymiary: 0,70 × 0,80 m, głęb. 0,70 m. Wypełnisko podobne jak w jamie 44: popielata ziemia, w górnej partii obiektu brązowawa, z wkładką surowej gliny. Pojedyncze grudki polepy z odciskami drewna, kilka skorup, grudka żuźla i niewielki kamień.

Inwentarz: 1. Dwa fragmenty naczyń grupy 1, w tym ułamek krótkiego, prostego wylewu. 2. Fragment dwustożkowego naczynia czernionego (grupa 3), o łagodnym załomie brzuśca i wyświeconej powierzchni zewnętrznej.

J a m a 52 (14/61). Na głębokości 0,30 m wystąpiło niewielkie, koliste skupisko bryłek polepy w otoczeniu owalnego, czarnego zaciemnienia. W przekroju skupisko miało kształt nieckowatej jamy wypełnionej szalenie bryłkami polepy i czarną ziemią przemieszaną ze spalenizną (ryc. 7). Średn. 0,40 m, wraz z zaciemnieniem 0,80 m, głęb. 0,50 m.

Inwentarz: we wschodniej części jamy tkwiło, wbite ukośnie, półkoliste, żelazne

okucie (tabl. III 2) rydła o wymiarach: szer. rydła wraz z okuciem 22 cm, samego okucia (obecna) 5–6,5 cm, wys. 17 cm, grub. okucia 1,5 cm. Zabytek był silnie skorodowany i uległ w znacznym stopniu rozsypaniu w trakcie eksploracji. Ponadto w jamie znajdowały się ułamki kości zwierzęcych i trzy skorupy naczyń, w tym: fragment wylewu naczynia grupy 2 i mało charakterystyczny ułamek naczynia grupy 1.

J a m a 53 (15/61). Zarys małej, kolistej jamki wystąpił na głębokości 0,35 m. W profilu kształt workowaty, typowy dla wkopów po słupach. Cały środek jamy wypełniała surowa, zielonkawa glina z wkładkami popielatego piasku. Podobny jałowy piasek występował w obrzeżeniu gliny, po bokach i na spodzie obiektu. Średn. 0,35 m, głęb. 0,70 m. Ceramiki brak.

J a m a 54 (16/61). Kolisty zarys małej jamki wystąpił na głęb. 0,30 m. Profil workowaty, ścianki ukośne. Obiekt wypełniony był całkowicie surową, jałową kulturowo, zielonkawą gliną. Średn. 0,35 m, głęb. 0,90 m. Ceramiki brak.

J a m a 55 (17/61). Ósemkowy zarys obiektu czytelny był dopiero na głębokości 0,55 m, na tle calca. W przekroju kształt głębokiej niecki o prawie płaskim dnie. Dł. 1,35 m, szer. 0,40–0,90 m, głęb. 1,00 m. Wypełnisko: popielatorudawa ziemia, wilgotna (poziom wody gruntowej w trakcie eksploracji znajdował się na wysokości dna obiektu) w dolnej partii jamy, z małymi wkładkami surowej gliny. Miejscami pojedyncze węgle drzewne i ziemia z zawartością miału węglowego, dość liczne grudki polepy i 3 fragmenty naczyń grupy 1, w tym 2 ułamki prostych wylewów ze zgrubioną krawędzią.

J a m a 56 (18/61). Owalny w przybliżeniu zarys jamy czytelny był dopiero na głębokości 0,45 m. Profil nieckowaty jamy o nierównym dnie. Wymiary: 1,10 × 2,10 m, głęb. 0,80 m w części zachodniej i 0,90 m we wschodniej. Wypełnisko: ciemnoszara ziemia z wkładkami surowej gliny, miejscami pokłady spalenizny i dość liczne grudki polepy, poza tym ułamki kości i zębów zwierzęcych i kilka skorup naczyń grupy 1, m. in. fragment niewielkiego, dwustozkowatego naczynia (tabl. III 4) o grubych, szorstkich ściankach, wykonanego z silnie schudzonej gliny.

W trakcie eksploracji obiektu na głębokości 0,65 m ukazał się w jego obrębie, od strony płn.-zach. ciemniejszy, kolisty zarys jakiegoś wkopu (po słupie?) o średnicy 0,65 m. Wkop miał workowaty profil i sięgał do głębokości 0,80 m. Charakter wypełniska zbliżony do wypełniska całej jamy, tylko nieco ciemniejszy.

J a m a 57 (19/61). Słabo czytelny zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,35 m jako przedłużenie w kierunku zachodnim zarysu jamy 56. Wyraźniej owalny kształt jamy czytelny był dopiero 10 cm głębiej. Profil nieckowaty, podcięty od zachodu. Wymiary: 1,10 × 1,90 m, głęb. 0,95 m. Charakter wypełniska bardzo zbliżony do jamy 56: ciemna, szarobrazowa ziemia z jeszcze większą ilością polepy, z pokładem spalenizny i większych grudek polepy na dnie obiektu. Również luźne wkładki surowej gliny. Skorup brak.

Pa len i s k a

Pa len i s k o 24 (1/61). Podłużny, szaroczarny zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,30 m, usytuowany wzdłuż osi wschód – zachód. Profil nieckowaty. Wypełnisko: szaroczarna ziemia, mała ilość węgla drzewnych i popiołu, kamienie nieliczne, drobne, wyłącznie na powierzchni paleniska. W górnej partii obiektu kilka grudek polepy i dwa ułamki naczyń grupy 2. Wymiary: 0,75 × 1,70 m, głęb. 0,60 m od powierzchni ziemi ornej.

Pa len i s k o 25 (2/61). Na głębokości 0,30 m wystąpiło skupisko przepalonych kamieni w otoczeniu kolistej, węglisto czarnej plamy. Przekrój obiektu nieckowaty, na dnie również nieckowato układająca się warstwa spalenizny (węgle drzewne, miał węglowy i popiół) o grubości 10–15 cm. Ponad tą warstwą czarnobrazowa ziemia prze-

mieszana z węgielkami i luźno rozrzucone, przepalone (niektóre silnie rozkruszone) kamienie. Ceramiki brak. Wymiary: $1,10 \times 1,20$ m, głęb. 0,60 m.

Palenisko 26 (3/61). Obiekt nie został wyeksplorowany. Wystąpił w rozszerzeniu wykopu 1/61 w kierunku wschodnim (ar 67), z którego z braku czasu zdjęto tylko warstwę orną, a następnie z powrotem zasypano.

Palenisko 27 (4/61). Zarys zbliżony do prostokąta, usytuowany wzdłuż osi wschód — zachód, wystąpił na głębokości 0,35 m. Przekrój nieckowaty w partii wschodniej, nieregularny w zachodniej. Liczne kamienie silnie przepalone zalegały jedną warstwą w zachodniej, górnej części obiektu. W części wschodniej ułożone były nieckowato w głębszych partiach paleniska. Wokół kamieni intensywny pokład spalenizny. W wypełnisku znaleziono kilkadziesiąt fragmentów naczyń oraz dwie grudki żuźla żelaznego. Wymiary: $1,30 \times 2,00$ m, głęb. 0,75 m.

Inwentarz: 1. Czterdzieści dwa fragmenty naczyń grupy 1, w tym: 3 ułamki wylewów (1 prosty, 1 lekko odchylony na zewn. i 1 lekko zagięty do wewn., naczynia beczułkowatego, chropowatego prawie po krawędź), 2 fragmenty den (1 wyodrębnione od ścianek naczynia), ułamek brzuśca zdobiony szerokimi ukośnymi bruzdami. 2. Jeden mało charakterystyczny fragment naczynia grupy 2, o gładkich, matowo czarnych powierzchniach. 3. Siedem fragmentów naczyń obtaczanych, w tym: 5 ułamków naczynia o czarnych, matowych powierzchniach i siwym przełomie. Powierzchnia zewnętrzna gładka, wewnątrz intensywne ciągi kółka garncarskiego. 2 ułamki naczyń siwych.

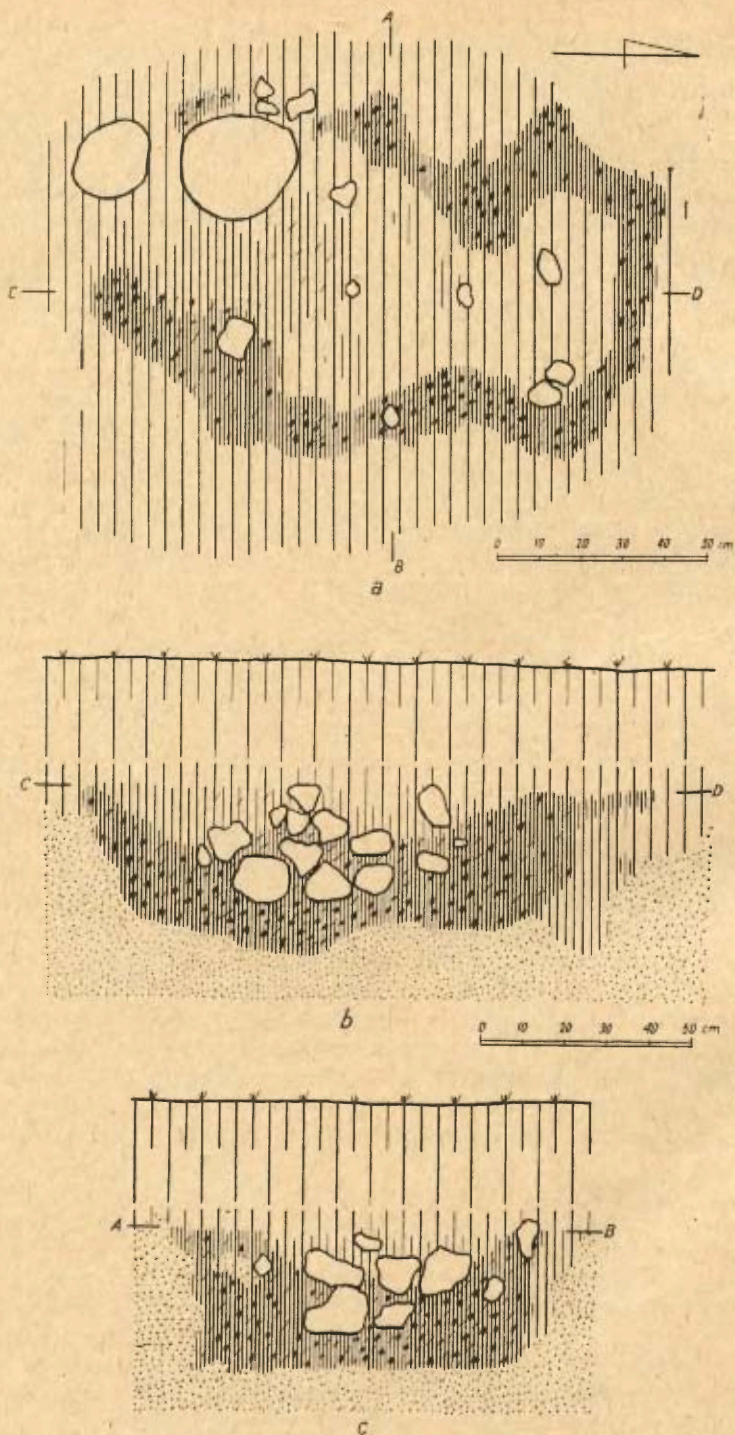
Palenisko 28 (5/61). Wystąpiło w bezpośrednim sąsiedztwie paleniska 27, na głębokości 0,35 m. Zarys owalny, usytuowany wzdłuż osi północ — południe, intensywnie czarno zabarwiony. Kamienie ułożone w górnej partii obiektu wieńcowato po obwodzie zarysu, w dolnej nieckowato. Profil nieckowaty, dno prawie płaskie. Wewnątrz paleniska duża ilość spalenizny skupiona szczególnie pomiędzy kamieniami, tzn. na obwodzie i na dnie obiektu. Wymiary: $1,00 \times 1,30$ m, głęb. 0,70 m. Ceramiki brak.

Palenisko 29 (6/61). Na głębokości 0,30 m wystąpił owalny, szaro zabarwiony zarys obiektu z trzema kamieniami i nikłymi śladami spalenizny na powierzchni. Orientacja prawie wzdłuż osi północ — południe. Gruba warstwa spalenizny z przepalonymi kamieniami zalegała nieckowato w dolnej partii paleniska. Wymiary: $1,10 \times 1,80$ m, głęb. 0,75 m. Ceramiki brak.

Palenisko 30 (7/61). Nieregularny, słabo czytelny zarys paleniska wystąpił na głębokości 0,30 m wzdłuż osi północ — południe. W przekroju kształt nieckowaty, dno płaskie. Nieliczne kamienie wystąpiły częściowo na powierzchni obiektu, częściowo na dnie. Środek jamy wolny od kamieni wypełniony był brunatną ziemią z niewielkim dodatkiem spalenizny. Od strony płn.-zach. jama paleniska miała rozszerzenie, prawdopodobnie wkop zwierzęcy. Wymiary: $1,35 \times 1,65$ m, głęb. 0,80 m. Ceramiki brak.

Palenisko 31 (8/61). Owalny zarys obiektu, usytuowany wzdłuż osi północ — południe, wystąpił w pobliżu paleniska 30 i na tej samej co ono głębokości. Ciemna warstwa spalenizny zalegała na powierzchni obiektu wieńcowato po jego obwodzie, środek zarysu brunatny, bez spalenizny (ryc. 9a). Na powierzchni dwa duże, okrągłe kamienie i kilka drobnych, połupanych. Przekrój nieckowaty. Gruba warstwa spalenizny wypełniała dno i boki paleniska (ryc. 9b, c). Kamienie liczne i silnie przepalone zalegały trzema poziomami w środkowej partii jamy, w warstwie spalenizny i nieco powyżej. Górna środkowa część obiektu miała charakter przemieszany i mało kamieni. Wymiary: $1,00 \times 1,35$ m, głęb. 0,70 m. Ceramiki brak.

Palenisko 32 (9/61). Owalny zarys szarobrazowy wystąpił na głębokości

Ryc. 9. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzuty: poziomy i pionowe paleniska 31

Rys. L. Balke

0,30 m, usytuowany wzdłuż osi północ — południe. Kamienie na powierzchni niezbyt liczne, przeważnie drobne, połupane wskutek przepalenia. Przekrój obiektu nieckowaty. Duża ilość silnie przepalonych kamieni występowała w dolnej i środkowej partii jamy, w warstwie spalenizny. Pomiedzy kamieniami dwie bryły rudy darniowej użyte na równi z nimi do wyłożenia paleniska. W wypełnisku znaleziono kilka zębów zwierzęcych, grudki ochry i 5 ułamków ceramiki grupy 1, w tym 2 fragmenty płaskich „placków”. Wymiary paleniska: $1,20 \times 1,60$ m, głęb. 0,65 m.

Palenisko 33 (10/61). Kolisty w przybliżeniu zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,35 m. Kamienie drobne, przepalone, rozrzucone po zarysie. Profil nieckowaty, płaskie dno. Cała jama paleniska wypełniona spalenizną i kamieniami (ryc. 14), które zalegały trzema poziomami na całej głębokości obiektu. Wymiary: $1,20 \times 1,40$ m, głęb. 0,80 m. Ceramiki brak.

Palenisko 34 (11/61). Zarys nieregularny, w przybliżeniu kolisty, stykał się na głębokości 0,35 m z płn. częścią paleniska 33. Na powierzchni obiektu kilka kamieni skupionych w jego płd. partii. W wypełnisku niewielka ilość kamieni również wyłącznie w płd. części jamy paleniska. Spalenizny najwięcej na dnie. Wymiary: $1,15 \times 1,20$ m, głęb. 0,55 m. Ceramiki brak.

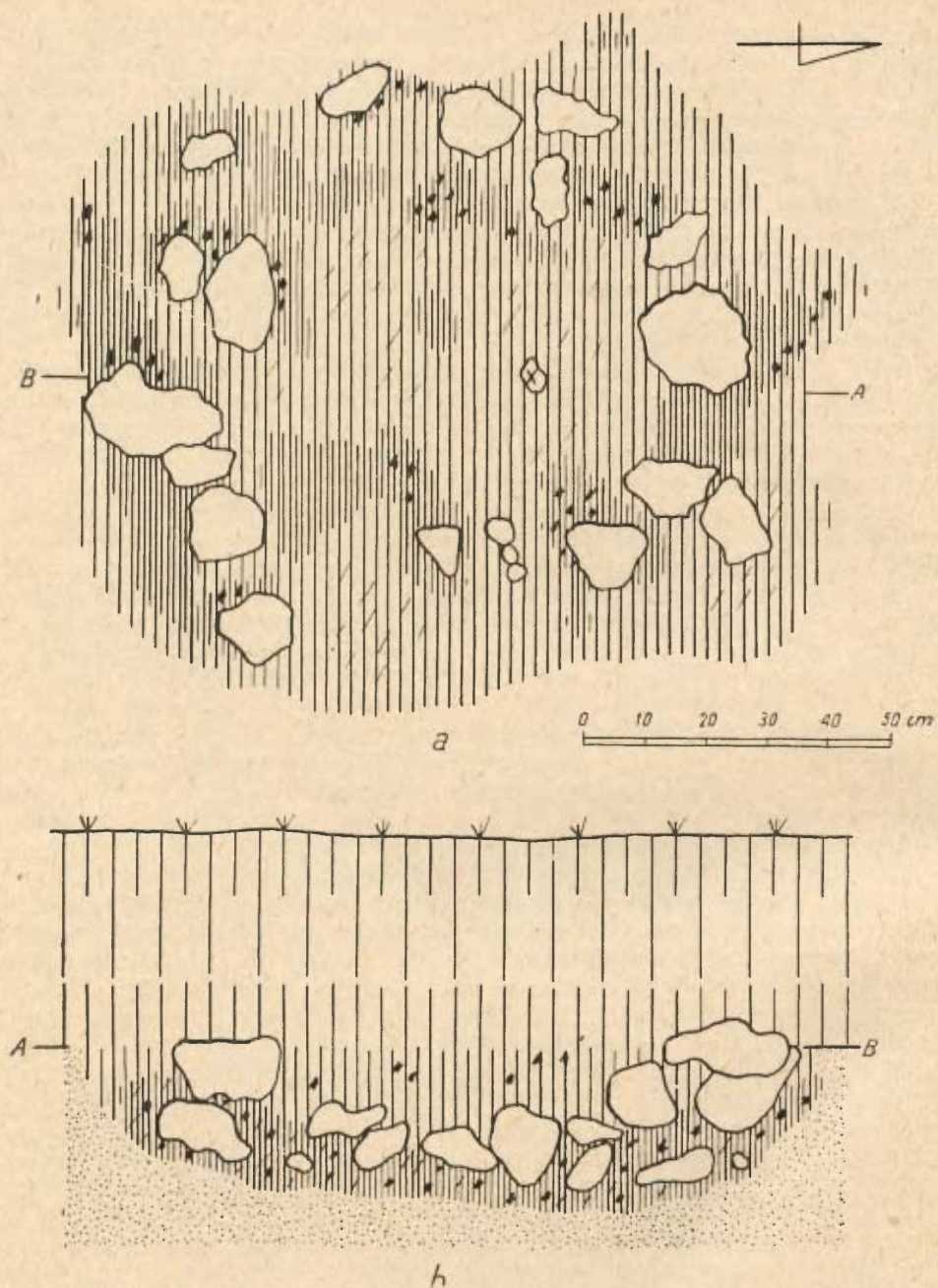
Palenisko 35 (12/61). Zarys owalny, usytuowany wzdłuż osi północ — południe, wystąpił na głębokości 0,35 m. Kamienie na powierzchni dość duże, przeważnie silnie przepalone, ułożone były nieregularnie, raczej po brzegach zarysu. Profil nieckowaty, dno nierówne. W wypełnisku kamienie skupiały się w centralnej partii jamy, sięgając dna pokrytego dużą ilością spalenizny. Niektóre kamienie drobno połupane i pokruszone na skutek silnego przepalenia, inne duże. Wśród kamieni dwie mało charakterystyczne skorupy: 1 naczynia grupy 1, druga obtaczanego. Wymiary paleniska: $0,90 \times 1,15$ m, głęb. 0,70 m.

Palenisko 36 (13/61). Nieregularny zarys, zniszczony od strony płd. głębszym cięciem pługa, wystąpił na głębokości 0,35 m; ciemnobrunatny. Na powierzchni zarysu liczne, rozrzucone kamienie. W przekroju obiekt miał kształt płytkiej niecki o prawie płaskim dnie. Wypełnisko jednolite w postaci ciemnej ziemi ze spalenizną. Wymiary: $1,40 \times 1,40$ m, głęb. 0,55 m. Ceramiki brak.

Palenisko 37 (14/61). Zarys obiektu na głębokości 0,35 m był kolisty, szary, pozbawiony kamieni. W przekroju kształt głębokiej niecki wypełnionej brunatnoszarą ziemią przemieszaną z niewielką ilością spalenizny. Niezbyt liczne kamienie oraz kilkanaście skorup występowało wyłącznie w głębi jamy, nie sięgając dna. Wszystkie fragmenty naczyń należą do ceramiki grupy 1, w tym kilka ułamków naczynia zdobionego ukośnie przecinającymi się bruzdami i z guzkiem poniżej wylewu (tabl. III 7). Wymiary obiektu: średn. 1,50 m, głęb. 0,90 m.

Palenisko 38 (15/61). Owalny, szary zarys obiektu z kilkoma kamieniami na powierzchni wystąpił na głębokości 0,35 m. Orientacja wzdłuż osi północ — południe. W przekroju kształt niecki o łagodnie zaokrąglonym dnie, na którym zalegała 10–15 cm grubości warstwa spalenizny z przepalonymi kamieniami. Barwa wypełniska w górnych partiach obiektu szarobrunatna. Wymiary: $1,20 \times 1,60$ m, głęb. 0,70 m. Ceramiki brak.

Palenisko 39 (16/61). Na głębokości 0,35 m wystąpiła górna, rozwleczone część obiektu w postaci ciemnej, owalnej w przybliżeniu plamy, o wymiarach $1,40 \times 1,85$ m, z kilkoma kamieniami na powierzchni. Pięć cm głębiej zarys paleniska był bardziej wydłużony po osi północ — południe i przesunięty o *ca* 40 cm na płn. w stosunku do zarysu pierwotnego. Kamienie liczniejsze niż na powierzchni, luźno rozrzucone po całym, płytkim wypełnisku. Spalenizna przemieszana z brązowobrunatną ziemią występowała również na całej głębokości obiektu. Profil niecko-

Ryc. 10. Wólka Łasińska, pow. Łowicz. St. 2. Rzut poziomy i pionowy palezniska 33

Rys. L. Balke

waty, dno płaskie. Z paleniska wydobyto 25 mało charakterystycznych fragmentów ceramiki, w tym: 3 ułamki naczyń obtaczanych (czarnych i siwych), 2 ułamki naczyń grupy 2 i 21 fragmentów grupy 1. Wymiary obiektu na głębokości 0,40 m: $1,20 \times 2,50$ m, głęb. 0,65 m.

Palenisko 40 (17/61). Na głębokości 0,35 m wystąpił lekko owalny zarys obiektu ze spalenizną i kamieniami rozmieszczonymi wieńcowato po obwodzie zarysu (ryc. 10a). Orientacja wzdłuż osi północ — południe. W profilu kształt regularnej, łagodnie zaokrąglonej niecki, której boki i dno wyłożone były kamieniami (ryc. 10b). Kamienie spoczywały w warstwie spalenizny o intensywnie czarnym zabarwieniu. Środek obiektu zasypany jaśniejszą ziemią. Wymiary: $1,00 \times 1,20$ m, głęb. 0,60 m. Ceramiki brak.

Palenisko 41 (18/61). Owalny zarys paleniska, usytuowany wzdłuż osi północ — południe, ukazał się na głębokości 0,35 m. Tylko 3 kamienie na powierzchni i dość dużo spalenizny. W przekroju kształt prawie prostokątny. Wszystkie kamienie skupione w pld. części obiektu w warstwie spalenizny na dnie i ponad nią. Część pln. obiektu pozbawiona kamieni i prawie bez spalenizny, wypełniona ciemnobrunatną ziemią. Wymiary: $1,05 \times 1,45$ m, głęb. 0,60 m. Ceramiki brak.

Palenisko 42 (19/61). Na głębokości 0,35 m ukazał się jasnoszary, kolisty zarys jamy bez kamieni i spalenizny na powierzchni. Warstwa spalenizny z dużą ilością przepalonych kamieni zalegała nieckowato na dnie jamy paleniska (ryc. 12), na głębokości 0,50—0,90 m. Pozostała część obiektu wypełniona była brunatnoszarą ziemią. W warstwie spalenizny znaleziono fragment naczynia grupy 2 (tabl. III 8) oraz trzy ułamki naczyń grupy 1, w tym: ułamek prostego, płasko ściętego wylewu i fragment wyodrębnionego dna. Wymiary: $1,10 \times 1,30$ m, głęb. 0,90 m.

Palenisko 43 (20/61). Zachowała się tylko zachodnia część obiektu, wschodnia zniszczona przez sondaż z 1952 r. Palenisko było nieckowate z warstwą spalenizny i przepalonych kamieni na dnie oraz częściowo na powierzchni obiektu. Orientacja wzdłuż osi północ — południe. Dł. 1,30 m, głęb. 0,65 m. Ceramiki brak.

W środek paleniska wkopany był inny obiekt, późniejszy chronologicznie. Może był to piec, na co wskazywałoby wyjątkowo duże nagromadzenie grud polepy spoczywającej w brązowej ziemi.

Palenisko 44 (21/61). Zarys lekko owalny usytuowany wzdłuż osi północ — południe, wystąpił na głębokości 0,45 m w postaci szarej plamy z nielicznymi kamieniami ułożonymi wieńcowato na obwodzie zarysu. W profilu kształt nieregularnej niecki o płaskim dnie, na którym zalegała 15-centymetrowej grubości warstwa spalenizny z okrągłymi, przepalonymi kamieniami. Na kamieniach leżał duży fragment glinianego „placka”. Wymiary paleniska: $1,40 \times 1,60$ m, głęb. 0,70 m.

Palenisko 45 (22/61). Nieregularne w górnym zarysie wystąpiło obok paleniska 44 i na tej samej jak ono głębokości, zorientowane wzdłuż osi północ — południe. W przekroju nieckowate. Spalenizna przemieszana z ziemią skupiała się wraz z połupanymi kamieniami w pln. i zach. części obiektu. Wymiary: $0,90 \times 1,40$ m, głęb. 0,65 m. Ceramiki brak.

Palenisko 46 (23/61). Nieregularne zarysy wystąpiły dopiero na głębokości 0,45 m, wzdłuż osi północ — południe. W przekroju kształt głębokiej niecki o postrzępionych bokach. Najbardziej intensywny pokład spalenizny wraz z przepalonymi kamieniami występował tu w przeciwieństwie do większości palenisk nie w dolnych, lecz w górnych partiach obiektu (ryc. 15). Pozostałe części jamy wypełnione były ciemnobrązową ziemią z niewielką domieszką węgla drzewnych. Wymiary: $0,80 \times 1,40$ m, głęb. 0,90 m. Ceramiki brak.

Palenisko 47 (24/61). Owalny zarys, usytuowany wzdłuż osi północ — połud-

nie, wystąpił na głębokości 0,45 m; brunatnoczarny. Kilka połupanych kamieni na powierzchni. Przekrój nieckowaty. Na płaskim dnie zalegała ok. 15 cm grubości warstwa spalenizny z licznymi, rozrzuconymi kamieniami (ryc. 13). Wymiary $1,30 \times 1,60$ m, głęb. 0,75 m. W warstwie spalenizny znaleziono trzy mało charakterystyczne fragmenty naczyń grupy 1. W górnej partii paleniska znajdował się cylindryczny prześlik gliniany (tabl. III 6), o gładkich powierzchniach brunatnych. Domieszka dość liczna — mialki tłuczeń i trochę grubego. Wymiary prześlika: średn. 3,8 cm, wys. 1,6 cm.

Palenisko 48 (25/61). Szary zarys obiektu wystąpił na głębokości 0,45 m, częściowo w ścianie wykopu. Kształt w rzucie poziomym owalny, wydłużony po osi północ — południe, w przekroju nieckowaty, głęboki. Warstwa spalenizny zalegała na samym dnie jamy i znajdowała się w chwili eksploracji obiektu poniżej górnego poziomu wody gruntowej. Zalegały tam kilkupoziomowo liczne kamienie, bliżej dna szczególnie silnie przepalone (połupane i rozkruszone). Ponad kamieniami jama paleniska wypełniona była szarobrazową, jałową ziemią. Pomiędzy kamieniami znaleziono 3 skorupy ceramiki grupy 1, w tym fragment przydenny naczynia zdobionego pionowymi bruzdami (tabl. III 9). Szer. 1,40 m, głęb. 1 m.

Palenisko 49 (29/61). Zarys zbliżony do prostokąta, usytuowany wzdłuż osi północ — południe, wystąpił na głębokości 0,45 m. Na powierzchni duża ilość kamieni i spalenizny. W profilu palenisko nieckowate, wypełnione niemal całkowicie intensywnie czarną spalenizną. Kamienie rozrzucone nieregularnie po całym wypełnisku, przeważnie okrągłe, niezbyt silnie przepalone. Jedna mało charakterystyczna skorupa naczynia grupy 1. Wymiary: $1,00 \times 1,25$ m, głęb. 0,75 m.

Palenisko 50 (27/61). Owalny zarys wystąpił na głębokości 0,45 m wzdłuż osi północ — południe. Na powierzchni duża ilość spalenizny i wieńcowato ułożone, przepalone kamienie. Jama paleniska płytka, nieckowata. Na dnie kilka połupanych kamieni w cienkiej warstewce spalenizny. Wymiary: $0,90 \times 1,30$ m, głęb. 0,65 m. Ceramiki brak.

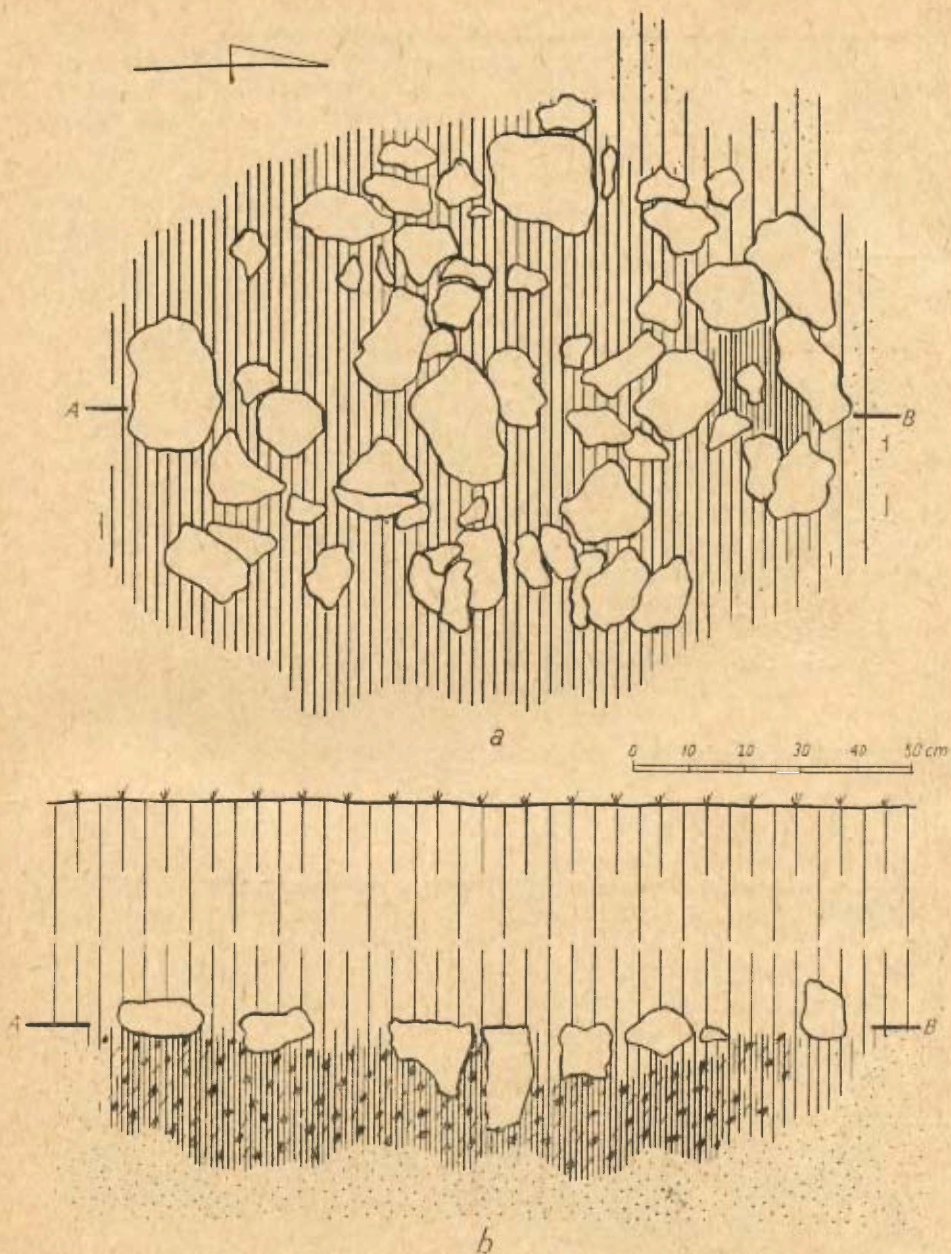
Palenisko 51 (28/61). Owalny zarys usytuowany wzdłuż osi północ — południe ukazał się na głębokości 0,35 m. Wypełnisko nieckowate zawierało na całej głębokości intensywnie czarną spaleniznę. Kamienie występowały wyłącznie w górnej partii obiektu w postaci jednej warstwy luźnego bruku (ryc. 11a, b). Pomiędzy kamieniami 3 mało charakterystyczne fragmenty naczyń grupy 1 i 2. Wymiary: $1,00 \times 1,40$ m, głęb. 0,70 m.

Palenisko 52 (29/61). Na głębokości 0,35 m zarys obiektu był nieregularny, wydłużony po osi półn.-zach. — płd.-wsch. Przekrój nieckowaty. Liczne, silnie przepalone kamienie występowały zarówno w górnej partii obiektu, jak i w warstwie spalenizny — na dnie. W głębi wypełniska 2 fragmenty naczyń grupy 1 oraz szczątki naczynia grupy 2. Wymiary: $0,95 \times 1,50$ m, głęb. 0,70 m.

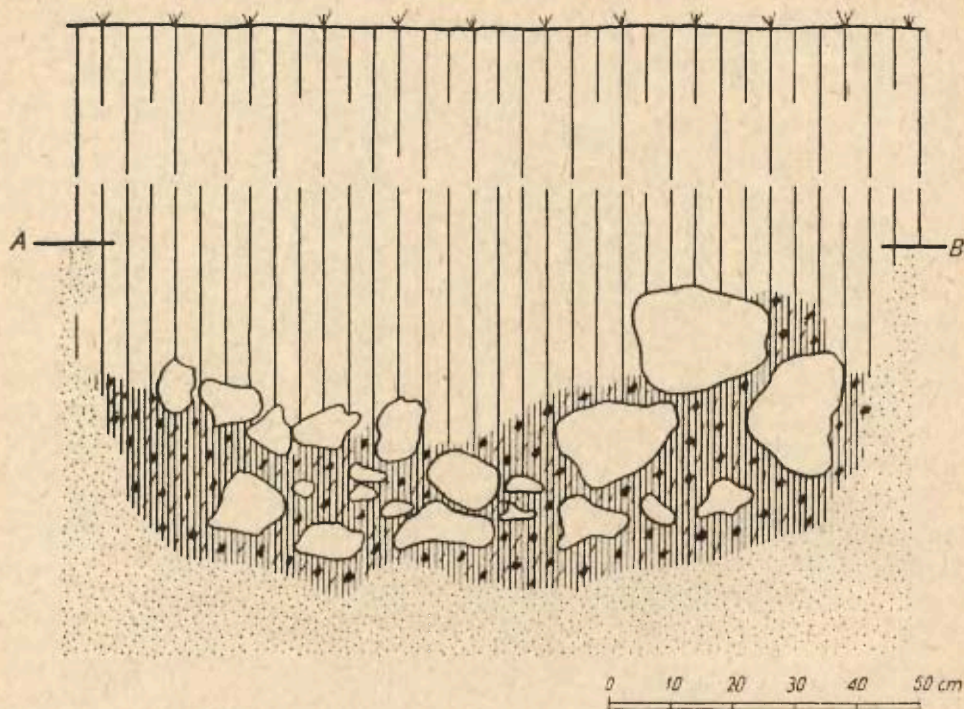
Palenisko 53 (30/61). Owalny zarys obiektu wydłużony po osi północ — południe wystąpił na głębokości 0,45 m. Profil nieckowaty, regularny, z warstwą spalenizny na dnie. Kamienie dość duże występowały w centralnej partii jamy paleniska, na całej jego głębokości. W wypełnisku było ponadto 5 drobnych fragmentów naczyń, w tym ułamek naczynia grupy 1 oraz jedna skorupa grupy 2. Wymiary: $1,05 \times 1,30$ m, głęb. 0,75 m.

Piec 6 (1/61)

Na głębokości 0,30 m wystąpił w intensywnej warstwie kulturowej owalny (ryc. 8a) tok zbitej polepy ceglasto-brązowo-czarnej. Od strony północnej ograniczały go trzy dość duże kamienie ze śladami przepalenia. W profilu obiekt miał kształt

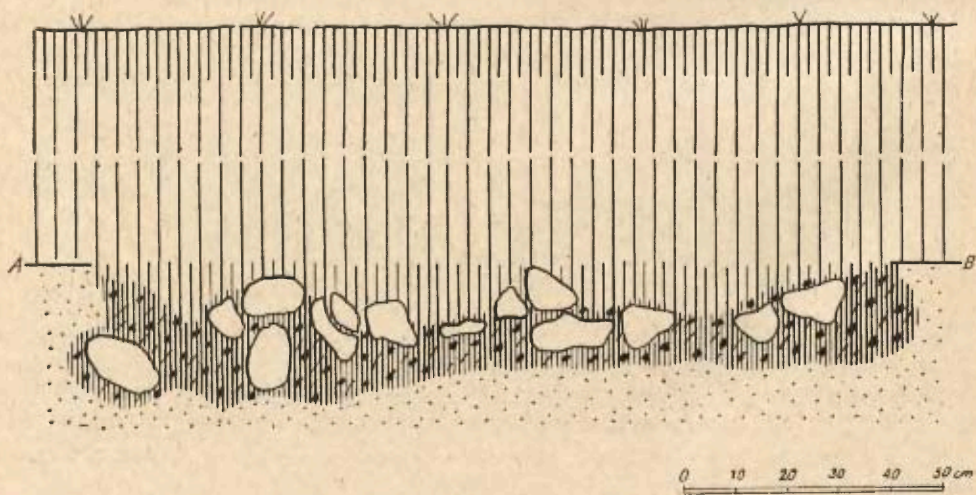

Ryc. 11. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Rzut poziomy i pionowy paleniska 51
Rys. L. Balke

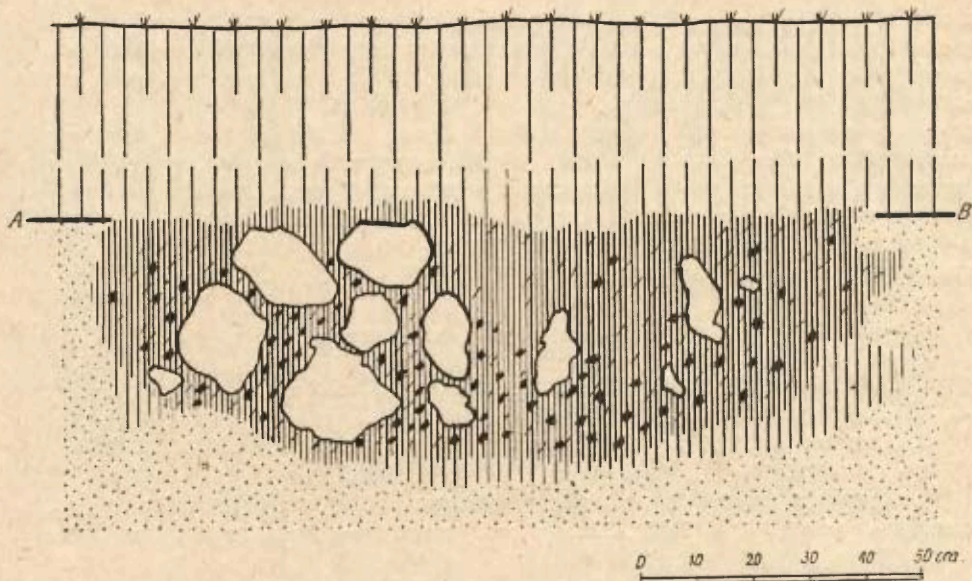
Ryc. 12. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Przekrój pionowy paleniska 42 wzdłuż osi półn.-półd.

Rys. L. Balke

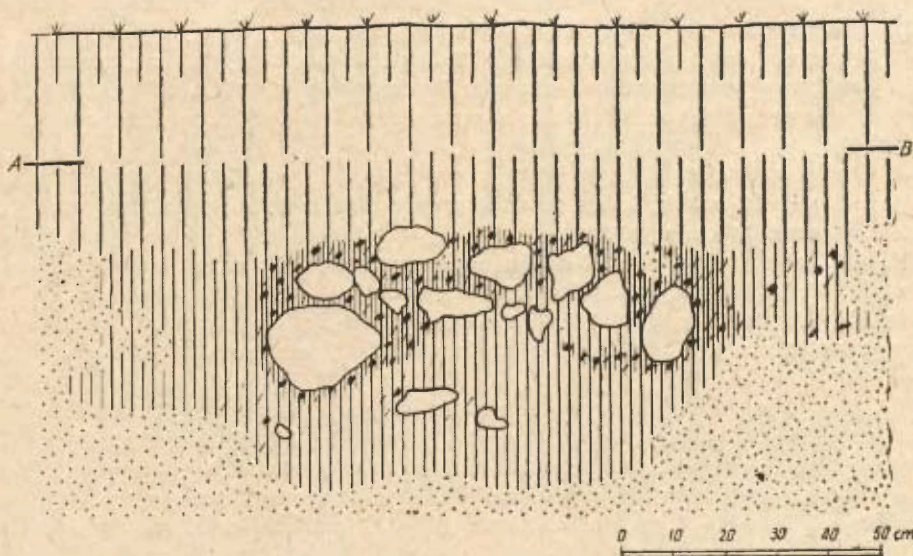
Ryc. 13. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Przekrój pionowy paleniska 47 wzdłuż osi półn.-półd.

Rys. L. Balke

Ryc. 14. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Przekrój pionowy paleniska 33 wzdłuż osi pń.-płd.

Rys. L. Balke

Rys. L. Balke

Ryc. 15. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Przekrój pionowy paleniska 46 wzdłuż osi pń. wsch. — płd. zach.

niecki o łagodnie zaokrąglonych brzegach i płaskim dnie (ryc. 8 b, c). Wypełnisko górnej partii obiektu miało charakter przemieszany, rumowiskowy. Podstawową masę stanowiła pomarańczowa, zlasowana glina, wśród której znajdowały się grudy czerwonej, silnie przepalanej polepy oraz drobne wkładki brązowej ziemi. Była to prawdopodobnie zwalona kopuła pieca. Ponad dnem zalegała warstewka słabiej przepalanej gliny, która stanowić musiała wykładkę pieca, tu też znajdowały się ślady spalenizny w postaci miazgi węglowej i pojedynczych węgielków drzewnych oraz trochę połupanych kamieni i 5 fragmentów naczyń: 4 ułamki grupy 1 i jeden grupy 2. Wymiary obiektu: $1,20 \times 1,80$ m, głęb. 0,60 m. Od strony zachodniej obiekt został zniszczony przez norę zwierzęcą.

Przedmioty z warstwy

cienkich ściankach (tabl. IV 2). Silnie skorodowany. Śred. 2 cm, grub. ścianki 0,1 cm, dł. 5,5 cm, grub. 0,3 cm.

2. Fragment bliżej nie określonego przedmiotu żelaznego. Dł. 5,8 cm, szer. 0,7 cm, grub. 0,3 cm.

3. Fragment tulejki (?) przedmiotu żelaznego, bliżej nie określonego, o bardzo cienkich ściankach (tabl. IV 2). Silnie skorodowany. Śred. 2 cm, grub. ścianki 0,1 cm, dług. 5,5 cm.

4. Przedmiot gliniany w kształcie szpulki (tabl. IV 4), o powierzchniach szorstkich wskutek dużej ilości tłucznia w glinie, brunatnożółtawy. Średn. 3,6–4,2 cm, wys. 2,8 cm.

5. Przęślik gliniany, dwustożkowy (tabl. IV 6), o gładkich powierzchniach czarnych. Domieszka drobnego tłucznia kamiennego. Średn. 3,8 cm, otworu 0,8 cm, wys. 1,7 cm.

6. Przęślik gliniany, walcowaty (tabl. IV 8), żółtawy. W glinie dość obfita domieszka drobn- i średnioziarnistego tłucznia. Średn. 4,7 cm, otworu 0,8 cm, wys. 2 cm. Zabytek znaleziony został na powierzchni pola, w pobliżu zabudowań S. Jelonka, już poza hipotetycznym zasięgiem stanowiska 2.

7. Fragment dolnego kamienia (tabl. IV 3) od żaren rotacyjnych, z drobnoziarnistego piaskowca kwarcyticznego, szarego. Powierzchnie szorstkie, górna (trąca) ze śladami celowego nakuwania, boki gładzone, średn. (w przybliżeniu) 50 cm, grub. 5–6 cm.

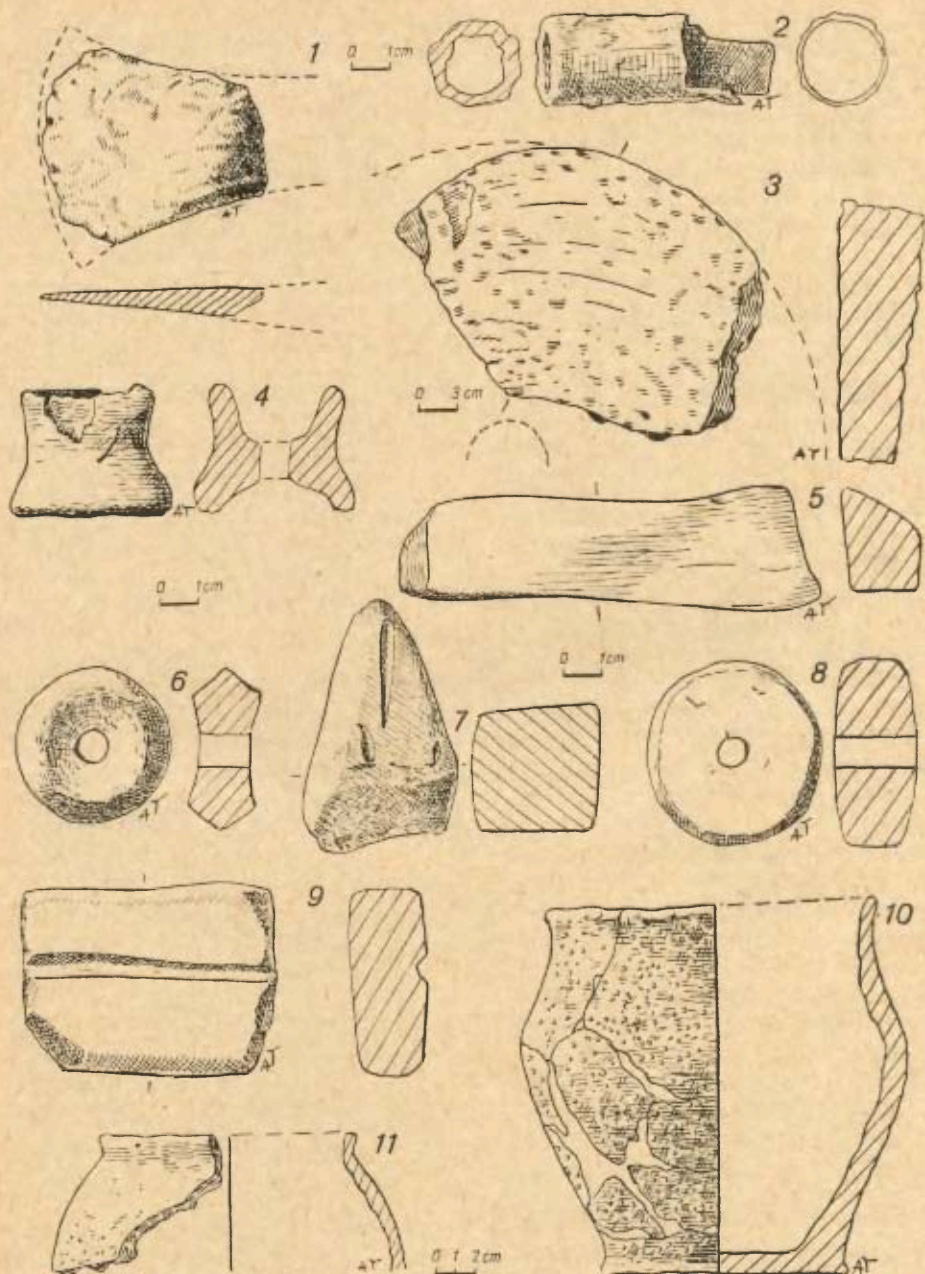
8. Osełka prostokątna (tabl. IV 9) z piaskowca szarego. Powierzchnie gładkie, na jednej głęboki rowek, który powstał przy ostrzeniu igieł, szydeł itp. narzędzi. Dł. 6,5 cm, szer. 4,6 cm, wys. 2 cm.

9. Osełka trójkątna (tabl. IV 7) z piaskowca, szara. Powierzchnie silnie starte i z rowkami. Dł. 6,2 cm, szer. 3,5 cm, wys. 3 cm.

10. Osełka podłużna (tabl. IV 5), nieregularna, z piaskowca brunatnobrązowego. Trzy powierzchnie silnie starte i z rowkami. Dł. 10 cm, szer. 2,2–2,8 cm, grub. 1,8–2,5 cm.

11. Naczynie (zrekonstruowane z fragmentów) grupy 1, o lekko dwustożkowatym brzuścu, z dużym otworem i szerokim dnem (tabl. IV 10). Powierzchnie szorstkie wskutek licznej domieszki gruboziarnistego tłucznia w glinie, wewnętrzna silnie spłukana. Barwa niejednolita: na zewnątrz żółtobrunatna i czarna na szyjce, wewnątrz ciemnoszara. Wys. 18–19 cm, średn. otworu 16,5–17,5 cm, brzuśca 19 cm, dna 12,5 cm.

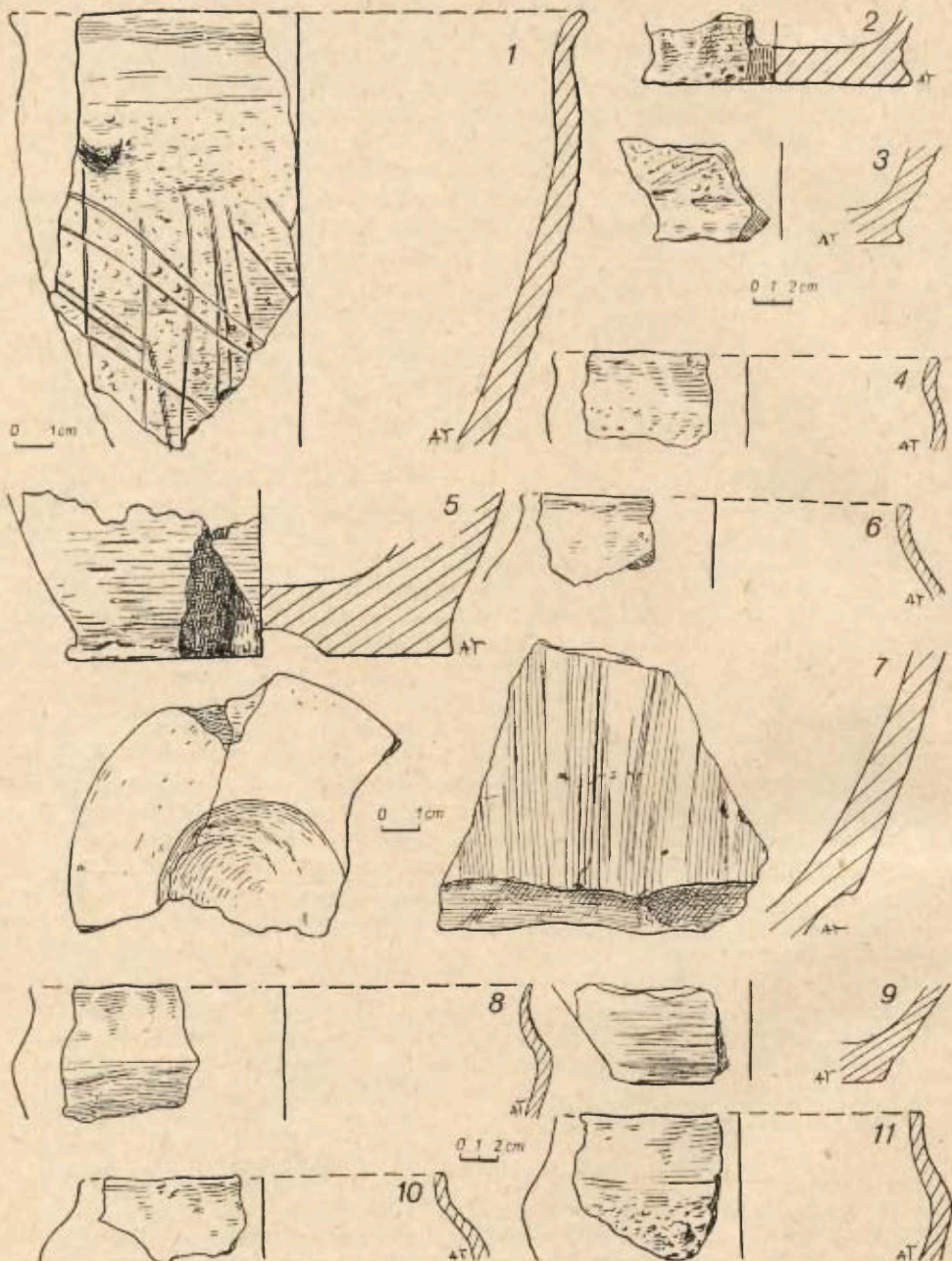
12. Tysiąc trzydzieści trzy fragmenty naczyń grupy 1, w tym: 87 wylewów (tabl. V 1, 4, 6, 8, 10, 11; VI 1, 2, 4), 53 dna (tabl. V 2, 3, 5, 9), 2 ucha, 2 fragmenty talerzy-placków i 10 ułamków zdobionych brzuśców. Większość skorup naczyń o powierzchniach schropowaconych na zewnątrz. Ornament: 3 ułamki zdobione dołkami

Tabl. IV. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Wybór materiału z warstwy kulturowej:

1 — fragment siekiery żelaznej; 2 — fragment bliżej nie określonego przedmiotu żelaznego; 3 — fragment kamienia żarnowego; 4 — bliżej nie określony przedmiot gliniany; 5, 7, 9 — osetki kamienne; 6, 8 — przేశliki gliniane; 10, 11 — ceramika grupy 1. 3 — skala 1 : 6, 10, 11 — 1 : 4, pozostałe 1 : 2

Rys. A. Tłomakowska

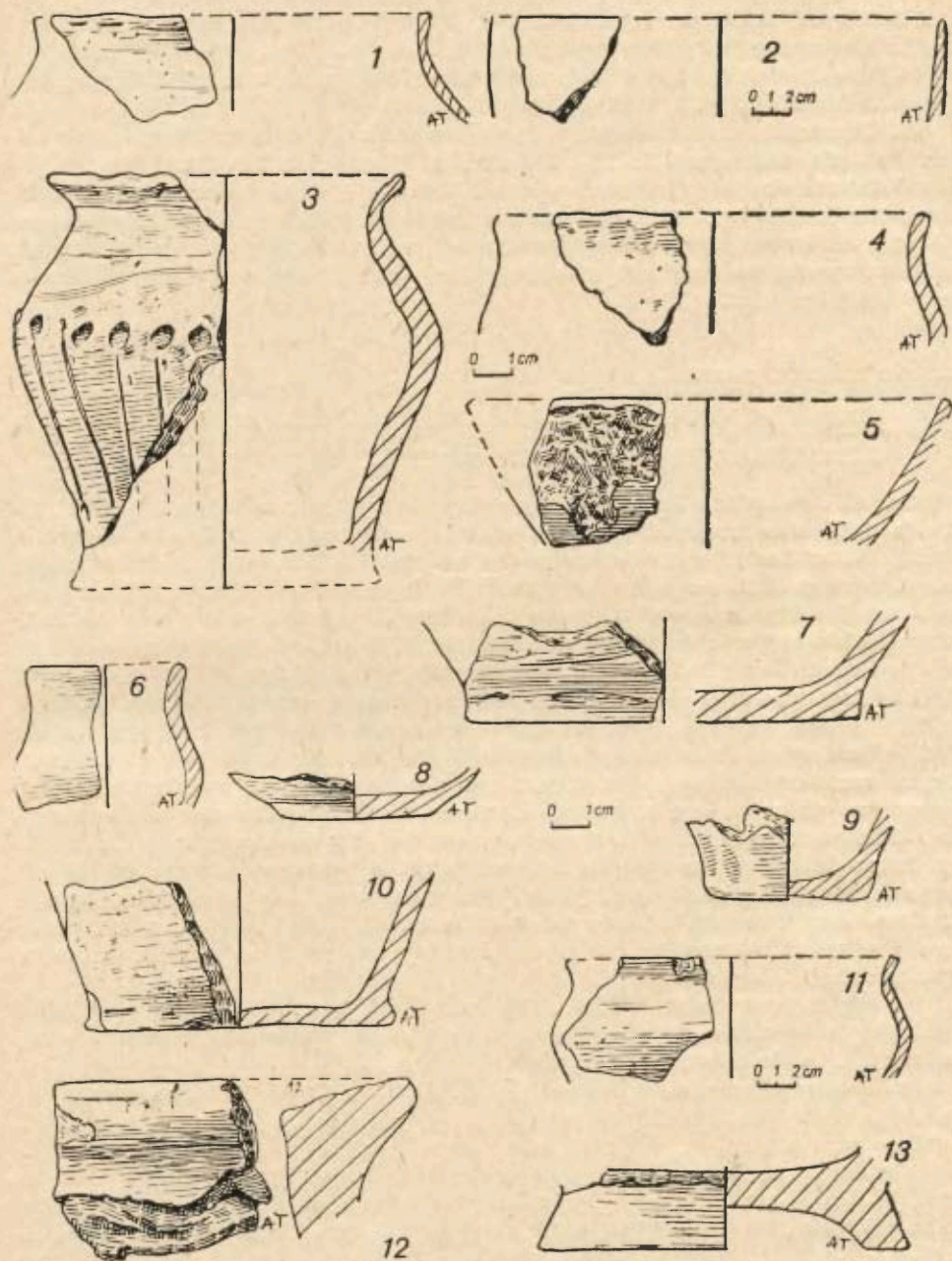

Tabl. V. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Wybór ceramiki grupy 1 z warstwy kulturowej

1, 5, 7 — skala 1 : 2, pozostałe 1 : 4

Rys. A. Tłomakowska

Tabl. VI. Wólka Łasiecka, pow. Łowicz. St. 2. Wybór ceramiki z warstwy kulturowej:
 1, 2, 4 — fragmenty ceramiki grupy 1; 3, 5-10 — fragmenty ceramiki grupy 2; 11, 13 — fragmenty ceramiki grupy 3; 12 — ułamek naczynia zasobowego, obtaczanego (4 grupa ceramiki).
 2, 11 — skala 1 : 4, pozostałe 1 : 2

Rys. A. Tłomakowska

paznokciowymi, 6 żłobkowanych (tabl. V 1, 7) ukośnie lub pionowo i 1 fragment z lekko zaznaczoną, podwójnie zygzakowatą linią.

13. Sto dwadzieścia osiem fragmentów naczyń grupy 2, w tym: 19 fragmentów wylewów (tabl. VI 3, 5, 6) i 12 den (tabl. VI 7-10).

14. Czternaście ułamków naczyń grupy 3 (czernione), w tym: 5 fragmentów niskiej, wklęsłej nóżki (tabl. VI 13) i 1 fragment wylewu (tabl. VI 11).

15. Czterdzieści jeden fragmentów ceramiki grupy 4, w tym: ułamek wylewu naczynia zasobowego (tabl. VI 12) o powierzchniach szorstkich (szczególnie wewnętrzna) wskutek licznej, dość grubej domieszki tłuczni kamiennego w glinie. Barwa brunatna wewnątrz i częściowo na krawędzi, na zewnątrz ceglasta. Ślady obtaczania na płaskiej krawędzi.

WITOLD BENDER, BARBARA BALKE

RÉSULTATS DES FOUILLES ENTREPRISES DANS LE VILLAGE DE LA PÉRIODE ROMAINE À WÓLKA ŁASIECKA, DISTRICT DE ŁOWICZ, EN 1961

Cet article constitue la suite d'un ouvrage monographique présentant les résultats des recherches menées dans l'établissement de la période^{2*} romaine située dans la localité Wólka Łasiecka, district de Łowicz, voïvodie de Łódź² et contient les résultats obtenus en 1961. Au cours des travaux de la dernière campagne archéologique on a examiné dans le site n° 2 un terrain de 1000 m² de surface. Par conséquent, la surface totale explorée de ce site est d'environ 5 300 m², ce qui représente environ 10% de l'étendue de l'établissement, évaluée approximativement.

Les deux tranchées aménagées en 1961 restaient en rapport avec les sondages de 1952⁴ et les tranchées faites au cours des années 1957-1960. On a pu vérifier ainsi la localisation de certains sondages faites en 1952, par le dégagement de ceux d'entre eux dont la localisation n'était pas sûre. Ainsi, on a pu plus facilement lier en groupes certaines constructions découvertes en 1961 et les unir aux constructions découvertes plus tôt en formant des ensembles plus étendus, par ex.: le groupe des foyers dans la partie nord de la tranchée 2/61 adhérent au sondage de 1952 où l'on a découvert plusieurs autres foyers du même groupe. Dans un autre cas, la construction découverte dans la partie sud de la tranchée 2/61 s'est avérée être le segment ouest d'un grand bâtiment (maison n° 10), dont la partie est fut découverte encore en 1952, mais mal interprétée.

Par contre, les travaux de 1961 n'ont pas apporté de nouvelles données pouvant préciser la chronologie du village dont l'existence se situe dans la période entre la fin du IIe et le début du IVe siècle.

Les fouilles effectuées au cours de cette saison embrassaient la partie centrale, l'ouest et le nord de l'établissement.

Pareillement aux années précédentes, on a constaté que la couche culturelle est la plus intense dans la partie du site considéré comme partie centrale (voir: la tranchée 1/61 — fig. 2). C'est ici que les trouvailles sont les plus nombreuses et caractéristiques pour la définition de cette partie du village examiné: maisons à piliers, fonds de cabanes, fours à coupole, fosses; c'est là aussi qu'on a trouvé la majeure partie du matériel mobile (fragments de poterie et autres). Plus loin vers le nord, le caractère de l'habitat change. En admettant que là se trouvaient les périphéries de l'établissement en question, on peut constater que dans cette partie se sont groupés des foyers dispersés dans un terrain plus vaste.

* Les numéros des notes se rapportent au texte polonais.

Des observations pareilles ont été faites au cours des recherches antérieures dans d'autres parties du village. Le groupe des foyers découvert en 1961 (tranchée n° 2/61 — fig. 3) tend de façon très nette vers une dépression marécageuse du terrain (voir: plan de situation — fig. 1). Dans la partie nord du site, la couche culturelle est beaucoup moins riche et la céramique y est moins nombreuse.

L'année 1961 a apporté d'autres trouvailles sous forme de trois maisons à piliers, 29 foyers, un four à coupole et 19 fosses. La maison n° 10 (voir: plan de situation — fig. 3) mérite une attention particulière. C'est une grande demeure de plus de 100 m², de 15 m de longueur et 7 m de largeur. En 1961 on a dégagé la partie ouest de cette maison, le côté opposé étant découvert encore en 1952. Après une nouvelle analyse détaillée des résultats des recherches de 1952 confrontée avec nos observations sur la partie de cette maison découverte en 1961 on a pu interpréter l'ensemble des ces vestiges.

Sans aucun doute nous avons affaire à une maison de grandes dimensions, probablement à deux pièces. La maison rectangulaire était appuyée sur 28 piliers: 20 piliers appartenant aux parois extérieures et 8 se trouvant à l'intérieur. Il existait probablement aussi une cloison à l'intérieur du bâtiment le divisant en deux pièces. La maison devait avoir deux entrées: une dans la paroi nord — à l'endroit où quelques piliers forment une saillie en forme d'abside — l'autre d'après toute vraisemblance dans la paroi est. Dans la partie est se trouvaient deux foyers ainsi qu'une fosse qui pouvait servir de cave. À l'intérieur de la partie ouest du bâtiment on voit des cavités, laissées par des piliers, que nous sommes enclins à interpréter comme preuve de l'existence des objets ménagers ou de métier à tisser (en 1952 fut trouvé dans cette maison un fragment de poids et une fusaïole). Dans le cas du bâtiment n° 10, nous avons, probablement, affaire à une maison composée de deux pièces: une habitable et l'autre servant de cuisine. Cette maison, tout comme la construction à halle unique², est la deuxième construction importante découverte dans le village investigué. Elle devait être occupée par une grande et riche famille.

La maison n° 10 fut construite dans la partie du village un peu éloignée du centre, où nous observons des constructions quelque peu différentes, pour ainsi dire „standardisées”. Au nord de la maison n° 10 s'étendaient, comme il semble, les périphéries du village, où nous ne rencontrons que des foyers dispersés. D'autres fouilles menées dans l'entourage de la maison permettront évidemment soit de confirmer soit de vérifier cette hypothèse.

À l'intérieur du bâtiment n° 10, outre des fragments de la céramique (en 1961: 197 fragments de récipients, faits, à la main et 20 faits au tour) et de crêpi avec les empreintes de constructions en bois, on a trouvé deux pierres à aiguiser en grès, une fusaïole, un fragment de poids provenant d'un métier à tisser, un pied en argile appartenant à un objet non identifié (figurine représentant un animal, récipient zoomorphique?). Près de la maison, on a récupéré le fragment d'une meule rotative.

Les n°s 9 et 11 appartiennent au groupe des maisons découvertes plus tôt: la maison n° 9 (fig. 4), à piliers, rectangulaire, 3 m 20 sur 5 m 10 (environ 16 m² de surface), peut-être avec des restes de foyer; la maison n° 11 probablement découverte entièrement — ce qui toutefois n'est pas certain, étant donné qu'elle est située juste près de la paroi extérieure de la tranchée — à projection horizontale ovale, 3 m 10 sur 3 m 10 jusqu'à 4 m 40 de dimension, le foyer fait défaut.

Dans ces deux maisons on a trouvé des fragments de la céramique et en plus, dans le n° 9 deux pierres à aiguiser et un briquet en fer. Nous estimons que le n° 9 servait d'habitation et le n° 11 de bâtiment d'exploitation, un lien fonctionnel

de ces deux constructions n'étant pas exclu. Le manque de critères suffisants pouvant préciser leur destination rend hypothétique toute définition de leurs fonctions. Le fait de présence ou d'absence de foyer à l'intérieur du bâtiment ne prouve rien, car nous avons pu constater, dans cet habitat comme dans d'autres, la coutume d'installer les foyers (foyers de cuisine, feu, fours) à l'extérieur des maisons.

Dans la partie centrale du village, à côté des maisons à piliers, nous rencontrons de nombreuses fosses, fours à coupole, parfois des foyers pavés et aussi des fonds de cabanes. Le nombre de ces derniers, cependant, n'a pas augmenté au cours de la saison des fouilles (voir: tabl. I).

Nous appelons fosses les cavités de forme variée, trouvées dans le terrain, et remplies de vestiges prouvant l'existence de la couche culturelle. Parmi les 19 fosses découvertes en 1961, certains pouvaient être des foyers exploités pendant un court espace de temps. D'autres peuvent être de cavités laissées par des piliers, ne formant pas toutefois des projections horizontales qui permettraient de les lier avec des constructions plus grandes. Indubitablement à côté des constructions dont le rôle est relativement facile à préciser, il existait dans le village d'autres bâtiments, par ex. granges, clôtures etc., possédant des supports verticaux, qui ont laissés des cavités difficiles à définir.

Une concentration très nette de fosses apparut dans la partie sud de la tranchée 1/61 (fig. 2) autour du four à coupole. La fosse n° 50 (fig. 6) a fourni beaucoup de scories, ce qui nous permet d'estimer cette fosse comme étant liée à la production métallurgique. Dans la fosse n° 52 (fig. 7), remplie de crépi, on a trouvé un objet en fer fortement corrodé — probablement la ferrure d'une bêche en bois (tabl. III 2). Les trois fosses — n° 42, 43 et 45 — de la partie nord de la tranchée 1/61 avaient le même caractère. Elles avaient 3 m 30 à 4 m, étaient relativement étroites (1 m — 1 m 40) et pas trop profondes. On y a trouvé des fragments de récipients usuels, et dans la fosse n° 42 des fragments d'un grand récipient qui servait probablement de réservoir. Nous sommes enclins à supposer, que ces fosses jouaient le rôle de magasins-caves. Ils pouvaient avoir des toits touchant directement le sol.

En 1961 nous avons découvert un sixième four à coupole (fig. 8) qui était un peu différent des autres. Il était plus grand et avait un autre contenu. Le fond du four était fait en argile. Nous supposons que les fours à coupole étaient liés avec les occupations ménagères et culinaires; il semble qu'ils ont dû remplir le rôle de fours à pain.

Il est intéressant de constater la découverte de 29 foyers dans les périphéries du village. Pareillement aux découvertes antérieures les foyers forment des ensembles dispersés sur un espace assez étendu. Dans la partie centrale de la tranchée n° 2/61, il y avait 26 foyers (voir: plan fig. 3). Ils se ressemblent tous et ne sont pas entourés ni de maisons ni de bâtiments d'exploitation. Leur forme est pour la plupart ovale, suivant l'axe nord-sud. Les foyers découverts en 1961 (grand ensemble) se détachent nettement de la partie centrale du village. Entre le bâtiment n° 10, orienté du nord au sud et l'extrémité sud de l'ensemble des foyers, il existait un espace inhabité de 6 à 7 m de largeur.

Remarquons que dans deux cas les concentrations de foyers étaient localisées dans deux parties „spéciales" de l'habitat. Dans le premier cas, ces foyers accompagnaient la construction à halle unique; dans le second (fouilles de 1961), ils se trouvaient au bord d'un marécage. Sans aucun doute, l'installation planifiée de ces foyers en plein air, dans les parties se trouvant à l'extérieur du village, possède son éloquence pouvant suggérer leur but et leur utilisation. Il nous manque de preuves qui nous permettraient de lier ces foyers à une production quelconque. On pourrait

avancer l'hypothèse qu'ils servaient à faire la cuisine à la population qui arrivait au village pour une période de courte durée et dans des buts bien définis. Il est également difficile de préciser dans quel but la population affluait dans le village. On pourrait y risquer plusieurs hypothèses. Le village pouvait être un lieu éloigné de la vie active, caché dans les forêts et les marécages, où se réunissait la population pour célébrer les fêtes religieuses, délibérer, juger, ou entreprendre des échanges commerciaux. Il se peut aussi que les fêtes religieuses fussent accompagnées d'une „foire”. Ces hypothèses demandent à être vérifiées et approfondies; le manque de place ne permet pas de les présenter ici d'une façon plus détaillée.

Et voilà en résumé l'inventaire du mobilier récupéré au cours des investigations de 1961. Les plus nombreux sont les fragments de la poterie qui, précédemment¹⁸, étaient partagés en quatre groupes distincts. Ils sont également représentés en 1961: groupe premier: fragments assez uniformes quant à leur provenance culturelle et chronologique mais différents dans leurs formes, la qualité de la matière première et la technique de production. Deux de ces récipients seulement ont pu être recollés (tabl. II 11, IV 10). Les récipients de ce groupe représentent la majorité de tessons (81⁰% du total) faits à la main et servaient à cuire et à conserver la nourriture. Parmi eux, on compte aussi des assiettes plates — „gallettes” servant à la cuisson, et des passoires (tabl. II 6).

Dans le second groupe, beaucoup moins nombreux (12,4⁰% de l'ensemble des tessons, les échantillons sont plus délicats. C'était, sans doute, de la céramique „de table”: différentes coupes (tabl. I 6, 10; III 8), écuelles (tabl. VI 5), petits pots (tabl. I 7-9; II 5; VI 3, 7, 10), gobelets (tabl. VI 8, 9) et parfois des vases miniatures (tabl. VI 6).

Au troisième groupe qui ne constitue que 1,9⁰% du total des matériaux céramiques appartient la céramique noircie (tabl. VI 11, 13) et au groupe quatrième la céramique faite au tour qui au cours des dernières fouilles était un peu plus abondante (4,5⁰%), on y rencontre surtout des écuelles ventruées (tabl. II 7, 9). On a également trouvé un fragment de récipient-réservoir fait au tour; le second de ce genre récupéré dans le village de Wólka (tabl. VI 12).

Parmi les autres objets en argile, citons encore: des fusaiöles (trois spécimens, tabl. III 6; IV 6, 8), un objet rappelant une bobine (tabl. IV 4) et un fragment de pied en forme de patte qui appartenait soit à un récipient zoomorphique, soit à une figurine représentant un animal (tabl. II 1). Sur la partie supérieure de la patte, on distingue des traces de doigts.

En 1962, on a procédé à l'étude métallographique des objets en fer et de la scorie provenant de l'habitat examiné. On a également analysé: le minerai que l'on rencontre sur les prés voisins. Les résultats confirment l'hypothèse qu'une industrie métallurgique existait au village, mais que l'activité de ses habitants était dans ce domaine plutôt marginale. On n'a pas trouvé jusqu'ici de fours qui pourraient avoir un rapport avec l'industrie métallurgique. Ils pouvaient être situés à l'extérieur du village, peut-être plus près de la rivière Rawka et des terrains ferrifères. Néanmoins, dans le bâtiment n° 7 découvert précédemment et appelé „forge”, nous avons trouvé des scories. Nous supposons que son apparition y est secondaire. D'autres preuves font défaut. Il semble cependant qu'on travaillait le métal au village (la „forge” et probablement la fosse n° 50 de l'année 1961), pour la production des objets. L'analyse métallurgique indique que certains d'entre eux ont été faits sur place, avec de la matière première de provenance locale. C'étaient: le ferrement d'une bêche (tabl. III 2) et le fer d'une lance, trouvé dans un des foyers en 1958. Par contre, en ce qui concerne la hachette en fer (tranchée

1/61 — tabl. IV 1) et le briquet (bâtiment n° 9 — tabl. I 2), on suppose qu'ils ont été faits ailleurs.

Citons encore les objets en pierre. Nous rencontrons parmi eux des pierres à aiguiser (6 pierres — tabl. I 3, 11; II 2; IV 5, 7, 9) et un fragment de meule rotative (tabl. IV 3). C'est la seconde découverte dans le village même et la troisième si l'on prend en considération celle qui fut trouvée parmi les pierres du pavement du tumulus (site n° 1 — cimetière). Les meules de 1961 ont été faites, d'après l'analyse pétrographique, en grès quartzeux. La meule se trouvait dans la couche appartenant à la période romaine, près du mur nord du bâtiment n° 10.

Il est impossible de présenter maintenant l'histoire toute entière de cet habitat quoiqu'il y est peu d'habitats de ce type en Pologne qui fussent fouillées une si large échelle. Le problème est difficile à résoudre et seules des investigations continuées pendant quelques années peuvent répondre au questionnaire du chercheur.

Traduit par Hélène Devechy